

*

ความตายกับการตาย จากมุมมองศาสนา และวิทยาศาสตร์

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

บทนำ

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือรวมบทความจากการประชุมวิชาการเรื่อง “ความตายกับการตาย: มุมมองจากศาสนาและวิทยาศาสตร์” ซึ่งจัดขึ้นที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 12 และ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 การประชุมประกอบด้วยการนำเสนอบทความจากนักวิชาการจำนวนทั้งหมดกว่ายี่สิบท่านจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังได้รับเกียรติจาก ศาสตราจารย์กุงกา ซังโป रिโมโปเซ จากวัดเจคุนโต มณฑลชิงไห่ สาธารณรัฐประชาชนจีน มาบรรยายเป็นพิเศษ ซึ่งก็ทำให้การประชุมมีมิติของนานาชาติขึ้น การประชุมครั้งนี้ประสบความสำเร็จเกิดคาดหมาย เพราะในระยะแรกประมาณไว้ว่าจะมีผู้เข้าร่วมประชุมเพียงห้าสิบกว่าคนเท่านั้น แต่จากการบอกเล่าด้วยปากต่อปาก ทำให้มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดกว่าสองร้อยคน จากมหาวิทยาลัยและสถาบันต่างๆ ทั่วประเทศ

ความตายเป็นสิ่งลึกลับแปลกประหลาดสำหรับคนทั่วไป เนื่องจากว่าเราๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ต่างก็ไม่เคยประสบกับความตายทั้งนั้น แต่ก็ทราบว่ามีใครที่จะสามารถหลีกเลี่ยงจากสภาวะนี้ไปได้ ความกลัวหรือความรู้สึกแปลกประหลาดดังกล่าวนี้จึงมีที่มาจากความไม่รู้ และเนื่องจากยังไม่มีใครที่ตายไปแล้วกลับมา

* ภาพจาก www.publicartinla.com/USCArt/Hoose/epicurus.html

เล่าประสบการณ์ของตนเองหลังจากที่ได้ตายไป ก็เลยทำให้เรื่องนี้ลึกลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การที่คนเราขาดประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับความตายเช่นนี้ ทำให้เรื่องความตายมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับจิตวิญญาณ และอะไรก็ตามที่วิทยาศาสตร์ปัจจุบันยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ มีเรื่องเล่าต่างๆ มากมายเกี่ยวกับผู้ที่เคยตายไปแล้วและกลับมาเล่าเรื่องของตนว่าได้ไปพบเห็นอะไรมาบ้าง แต่คำบอกเล่าเหล่านั้นก็ยังไม่อยู่ในฐานะที่จะมีคนเชื่อทั้งหมด ไม่เหมือนกับการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ของคนเป็นๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่าหากเราจะมีประสบการณ์แบบเดียวกัน เราก็ต้องตายเสียก่อน ซึ่งก็ทำไม่ได้ง่ายนัก แต่ไม่ว่าจะอย่างไร เราก็ยอมหลีกเลี่ยงความตายไปไม่พ้น ทั้งนี้ไม่ใช่แต่เพียงว่าเราทุกคนต้องตายไม่วันใดก็วันหนึ่งเท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะว่าประสบการณ์เกี่ยวกับการตายเกิดขึ้นให้เราเห็นหรือได้ยินได้ฟังแทบไม่เว้นแต่ละวัน เราทุกคนคงเคยไปงานศพ หรือได้ยินได้ฟังข่าวเกี่ยวกับการตายของคนนั้นคนนี้ หรือเคยมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับการจากไปของญาติหรือเพื่อนสนิท ซึ่งเราไม่เคยคิดมาก่อนว่าเขาจะมาตายเร็วเท่านี้ ยังจำคนนี้ได้ได้อย่างชัดเจน หรืออาจเพิ่งเคยคุยกันมาด้วยซ้ำ แต่เดี๋ยวนี้เขาก็กลับมาตายเสียแล้ว ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าความตายอยู่ใกล้ตัวเราเพียงใด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความตายจะอยู่ใกล้ตัวเราจนถึงขนาดนี้ แต่เรากียังมีความรู้เกี่ยวกับความตายน้อยมาก ในหนังสือเล่มนี้ เราจะใช้คำว่า ‘ความตาย’ เพื่อหมายถึงสถานะของผู้ที่ตายแล้ว สถานะที่คนตายทุกคนมีก็คือความตาย ในภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า ‘death’ แต่เราจะใช้คำว่า ‘การตาย’ เพื่อหมายความกระบวนการที่คนหนึ่งประสบเมื่อเขากำลังเดินทางสู่ความตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น หรือ ‘dying’ ในภาษาอังกฤษ ทั้งสองคำมีความหมายใกล้เคียงกัน แต่ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว เมื่อเราพูดถึงเกี่ยวกับความตาย เราจะหมายถึงสถานะนามธรรมที่บ่งถึงการที่คนๆ หนึ่งไม่อยู่ในโลกนี้อีกแล้ว และร่างกลายเป็นศพ ขึ้นอืด ฯลฯ ไม่สามารถพูดหรือสั่งเสียอะไรได้อีกแล้ว ในทางตรงข้าม การตายเป็นเรื่องของกระบวนการที่นำไปสู่ความตาย เราควรจะปฏิบัติต่อคนที่กำลังจะตายอย่างไร ฯลฯ เหล่านี้เป็นประเด็นเกี่ยวกับการตาย ไม่ใช่ความตาย บทความในหนังสือเล่มนี้ต่างก็พูดถึงเรื่องทั้งสองนี้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

หน่วยงานผู้จัดการประชุม

การประชุมเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 จัดโดยโครงการ ASEAN-EU LEMLIFE จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับโครงการวิจัยทีเบต ตะวันออก ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ และมูลนิธิพันดารา โครงการ ASEAN-EU LEMLIFE เป็นโครงการของมหาวิทยาลัยที่มุ่งพัฒนา หลักสูตรทางด้านชีวจริยศาสตร์ (bioethics) และส่งเสริมการศึกษาวิจัยในด้านนี้ ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากสหภาพยุโรป ภายใต้โครงการเครือข่าย มหาวิทยาลัยอาเซียนกับสหภาพยุโรป หรือ AUNP ซึ่งย่อมาจาก ASEAN-EU University Network Programme โครงการ LEMLIFE มีอายุสองปี และ จะหมดโครงการลงในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2548 นี้ ซึ่งโครงการก็ได้พัฒนา มาเป็น “ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี” ในปัจจุบัน คำว่า LEMLIFE ย่อมาจาก Legal, Ethical and Management Aspects of the Life Sciences and Biotechnology ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นคำที่รวมเอาสาขาวิชาสำคัญๆ สามด้าน เข้ามาไว้ด้วยกัน เพื่อร่วมมือกันศึกษาแง่มุมทางด้านสังคม จริยธรรม กฎหมาย ตลอดจนการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ชีวภาพ และเทคโนโลยีชีวภาพ โครงการนี้เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย นานาชาติ มีมหาวิทยาลัยเข้าร่วมแปดมหาวิทยาลัย ได้แก่ Lancaster University ในประเทศอังกฤษ Jena University และ Lueneburg University ในประเทศ เยอรมนี University of the Basque Country ในประเทศสเปน Vietnam National University ในประเทศเวียดนาม University of the Philippines ในประเทศฟิลิปปินส์ Universiti Sains Malaysia หรือมหาวิทยาลัยวิทยาศาสตร์ ของมาเลเซีย และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีจุฬาฯ เป็นมหาวิทยาลัย ผู้ประสานงาน และผมเองเป็นผู้ทำงานประสานงานในฝ่ายอาเซียน และ ศ.ดร. เยอร์เกน ชิโมน จาก Lueneburg University เป็นผู้ประสานงานฝ่ายสหภาพยุโรป เว็บไซต์ของโครงการอยู่ที่ <http://www.asean-eu-lemlife.org/> ซึ่งท่าน ที่สนใจสามารถเปิดเข้าไปดูได้ ในเว็บไซต์มีบทความและข่าวสารข้อมูลต่างๆ เป็นอันมาก

โครงการวิจัยทิเบตตะวันออกเป็นโครงการวิจัยของ รศ.ดร.กฤษดาวรรณ หงศ์ลดารมภ์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มีเป้าหมายในการศึกษาลักษณะทางภาษาและชาติพันธุ์ในเขตทิเบตตะวันออกของสาธารณรัฐประชาชนจีน มุลินีพันดาราเป็นมุลินีที่ดั่งขึ้นมาใหม่ มีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและทิเบต ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาตลอดจนพัฒนาชุมชนและดำเนินการกุศลในเขตทิเบตและอื่นๆ รวมทั้งในประเทศไทย มี รศ.ดร.กฤษดาวรรณ เป็นประธาน การจัดประชุมครั้งนี้นับว่าเป็นผลงานครั้งแรกๆ ของมุลินี ท่านที่สนใจกิจการของมุลินีสามารถดูได้ทางอินเทอร์เน็ตที่ <http://www.thousand-stars.org/>

มูลเหตุของการจัดประชุม

มูลเหตุสำคัญของการจัดประชุมครั้งนี้ก็คือการที่สังคมดูเหมือนว่า ยังขาดความตระหนักรู้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับความตาย การขาดความตระหนักรู้ดังกล่าวนี้ ก็หมายรวมไปถึงการที่สังคม โดยเฉพาะสังคมวิชาการ ไม่ค่อยได้พูดเรื่องความตายกันเท่าใดนัก ซึ่งเป็นเรื่องน่าประหลาดมากอย่างที่พูดไปบ้างแล้วในตอนต้นของบทความนี้ นอกจากนี้การประชุมนี้ยังตั้งใจตั้งแต่แรกเริ่มให้เป็นการประชุมสหสาขาวิชาการ และเป็นเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ รวมทั้งนักปฏิบัติธรรมในศาสนาต่างๆ อีกด้วย ดังนั้นมูลเหตุของการประชุม ซึ่งก็นำมาสู่หนังสือเล่มนี้ ก็มีสามประการหลักๆ ได้แก่การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดการตระหนักรู้เรื่องความตายกับการตาย การเสริมสร้างการศึกษาวิจัยในแง่สหสาขาวิชา ตลอดจนการส่งเสริมการสนทนาระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องอันสำคัญยิ่งนี้ เราจะมาพิจารณาประเด็นเหล่านี้โดยละเอียด เริ่มจากเรื่องที่จะออกจะง่ายกว่าเพื่อนก่อน ได้แก่เรื่องสหสาขาวิชาการ

สำหรับท่านที่คุ้นเคยกับมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษา จะพบว่าวิชาการในปัจจุบันมีการแบ่งแยกออกไปต่างๆ มากมาย ในภาควิชาของพระองค์ ก็มีกรแบ่งแยกครั้งแรกออกเป็นปรัชญาตะวันตกกับตะวันออก ปรัชญาตะวันตกศึกษา

เรื่องราวของปรัชญาในยุโรปกับสหรัฐอเมริกา ประเด็นปัญหาต่างๆ หรือหัวข้อ การสอนการวิจัยก็เป็นเรื่องการสอนวิจัยกันในประเทศในทวีปเหล่านี้เป็นหลัก นักปรัชญาที่พูดถึงกันก็มี เพลโต อริสโตเติล คานท์ ต่างๆ เหล่านี้ ส่วนปรัชญา ตะวันออกก็แบ่งออกอีกเป็นปรัชญาจีน ปรัชญาอินเดียกับพุทธปรัชญา ปรัชญา จีนศึกษาทรรศนะหรือคำสอนของขงจื้อ เล่าจื๊อ เหล่านี้ รวมทั้งผลพวงในปัจจุบัน ของปรัชญาเหล่านี้ ส่วนปรัชญาอินเดียก็ศึกษาคำสอนในคัมภีร์เช่นพระเวท อุปนิษัท ฯลฯ และพุทธปรัชญาก็เป็นที่รู้จักกันดี แบ่งออกได้อีกเป็นปรัชญา เถรวาท (พระสูตร พระอภิธรรม) กับปรัชญามหายาน ที่เล่ามาทั้งหมดนี้เป็น เพียงการแบ่งอย่างหยาบๆ เท่านั้น หากจะลงให้ลึกจริงๆ ก็ยังแบ่งออกได้อีกมากมาย

การแบ่งวิชาการออกเป็นส่วนๆ เช่นนี้มีประโยชน์ในเรื่องการแบ่งงาน กันทำ หรือที่เรียกว่า division of labor ในภาษาอังกฤษ เหตุผลก็คือว่าวิชาการ มีเนื้อหา มาก และหากจะศึกษาวิจัยให้ลึกลงไป ก็สุดวิสัยที่คนๆ หนึ่งจะทำได้ใน ทุกๆ สาขา ในวงการปรัชญาหนังสือกับบทความในสาขาย่อยหนึ่งสาขา เช่น การศึกษาปรัชญาของคานท์ มีมากมายมหาศาล แม้แต่ในเรื่องของคานท์เอง ก็ยังแบ่งออกได้อีกเป็นงานทางญาณวิทยากับทางจริยศาสตร์ นักปรัชญาที่ศึกษา อย่างหนึ่งก็อาจมีเพียงความรู้ระดับเบื้องต้น ในการศึกษาปรัชญาปัจจุบันก็มี การแบ่งออกเป็นจริยศาสตร์ ญาณวิทยา อภิปรัชญา และอื่นๆ ทั้งนี้ตามปัญหา หรือโจทย์ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นการศึกษาค้นคว้าทางปรัชญานั้นเอง ในวิทยาศาสตร์ ก็เหมือนกัน เรามีนักชีววิทยาที่ศึกษาแต่ปูอย่างเดียว หรือหอยอย่างเดียว ยิ่งไป กว่านั้นก็อาจลงลึกมากกว่านี้ เช่นศึกษาเฉพาะปูน้ำเค็ม หรือหอยที่อยู่ตาม ถ้ำอย่างเดียว ลักษณะก็เหมือนกันไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์อย่างชีววิทยา หรือ มนุษยศาสตร์อย่างปรัชญา กล่าวคือมีการกำหนด ‘ขอบเขตของสิ่งที่ศึกษา’ ให้ แคบลงไปเรื่อยๆ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของการแบ่งงานกันทำเช่นนี้ก็คือว่า เมื่อผู้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของตนเองลึกลงไปๆ เช่นนี้ ทำให้ผู้ศึกษาขาดภาพรวมที่ทำให้ตนเองมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ตนเองศึกษากับบริบทที่กว้างกว่าได้

ยิ่งไปกว่านั้นโลกปัจจุบันก็ซับซ้อนมากขึ้นทุกวัน ที่น่าสนใจก็คือว่าแทนที่ความซับซ้อนนี้จะทำให้วิชาการแคบลงๆ แต่สถานการณ์กลับเป็นตรงกันข้าม ตัวอย่างของปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนนี้ก็อย่างเช่นเรื่องความตายที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่นี้นั่นเอง ในแง่หนึ่งความตายไม่ใช่เรื่องซับซ้อนอะไร คนเราตายกันมาตลอด ตั้งแต่เริ่มมีคนมาวัฒนธรรมต่างๆ ก็มีวิธีจัดการกับความตายกับการตายต่างๆ กันออกไป แต่เมื่อโลกปัจจุบันซับซ้อนมากขึ้น ดังเห็นได้จากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในด้านต่างๆ ทำให้เรื่องความตายที่คนเรารู้จักกันมาตลอด กลายเป็นเรื่องซับซ้อนขึ้นมา และก็ซับซ้อนมากจนมุมมองของการศึกษาวิชาการสาขาเดียวไม่สามารถครอบคลุมได้หมด หากท่านยังไม่เชื่อประเด็นนี้ ก็ขอให้ลองคิดดูว่า มีวิชาการสาขาอะไรที่ศึกษาเรื่องความตายโดยเฉพาะ จะเป็นชีววิทยาได้หรือไม่ ก็ไม่น่าจะได้ เพราะคำว่า ‘ชีววิทยา’ บอกรู้อยู่แล้วว่าเป็นการศึกษาชีวิต ซึ่งตรงกันข้ามกับความตาย จะเป็นแพทยศาสตร์ได้หรือไม่ ก็ดูไม่น่าจะได้เช่นเดียวกัน เพราะหน้าที่ของแพทย์คือช่วยคนไม่ให้ตาย หรือไม่ก็ช่วยดูแลให้ ‘ตายดี’ (เราจะพูดเรื่องนี้กันต่อไป) จะเป็นปรัชญาได้หรือไม่ ก็ไม่น่าเช่นเดียวกัน เพราะปรัชญาเป็นการพิจารณาถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วเพื่อหาความหมายรวมของปรากฏการณ์นั้น ในแง่หนึ่งปรัชญาก็ศึกษาความตายได้ เช่นในการพิจารณาว่าความตายมีความหมายต่อชีวิตอย่างไร ฯลฯ แต่นั่นก็ไม่ใช่มิติทั้งหมดของความตาย เช่นเดียวกัน แพทยศาสตร์ก็อ้างได้ว่า ตนเองก็ศึกษาความตาย เช่นในการบรรยายสภาพของร่างกายว่าเมื่อกำลังจะตายเกิดอะไรขึ้น นอกจากนี้ สังคมศาสตร์ต่างๆ ก็อาจอ้างว่าตนเองก็ศึกษาความตายเหมือนกัน เช่นศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพในสังคมหรือวัฒนธรรมต่างๆ เป็นต้น แต่สังคมศาสตร์ก็ประสบปัญหาแบบเดียวกับชีววิทยา คือสิ่งที่สังคมศาสตร์ศึกษาได้แก่สังคม ซึ่งก็ได้แก่สังคมมนุษย์ (หากเป็นสังคมสัตว์ เช่นผึ้งหรือมด จะเป็นขอบเขตของชีววิทยา) ที่นี้สังคมที่ว่านี้ไม่ใช่สังคมของคนที่ยังตายแล้ว แต่เป็นสังคมของคนที่ยังเป็นๆ อยู่ ดังนั้นตามเนื้อหาขนานแท้แล้ว สังคมศาสตร์ไม่ได้ศึกษาเรื่องความตายเลย

ปัญหาก็คือว่า หากความตายเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งของมนุษย์ แล้วเหตุใดจึงไม่มีวิชาการสาขาใดศึกษาเรื่องความตายโดยตรง? คำตอบอยู่ที่ว่า วิชาการ

แต่ละสาขาก็มองความตายด้วยมุมมองและการเน้นหนักที่ต่างกันออกไป แต่เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาว่าทำอย่างไรเราจึงจะได้ภาพรวมของความตาย ภาพรวมที่ทำให้เรามองเห็นความหมาย หรือทำให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงลักษณะ ธรรมชาติ ความหมาย หรือบทบาทของความตาย ประเด็นนี้เองที่เป็นมูลเหตุให้จัดการประชุมนี้ในรูปแบบของสหสาขาวิชาการ เรื่องสำคัญๆ เช่นความตายนี้ ไม่สามารถเป็นดินแดนเฉพาะของวิชาการสาขาใดสาขาหนึ่งได้

มูลเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้จัดการประชุมกับจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมาก็เพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดการตระหนักรู้เรื่องความตายกับการตาย เราได้พูดกันไปบ้างแล้วว่าความตายเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต (ซึ่งฟังดูแปลกเพราะความตายก็คือการไม่มีชีวิต) แต่สังคมยังขาดการตระหนักรู้เกี่ยวกับความตาย ที่ใช้คำว่า ‘ตระหนักรู้’ ก็เพราะว่าสังคมดูจะขาดทั้งความตระหนักเกี่ยวกับความตาย และความรู้ในเรื่องนี้ ความตระหนักก็ได้แก่การที่ผู้คนรับรู้อยู่แก่ใจ และเตือนตนเองอยู่เสมอๆ ว่า ตนเองก็ต้องตายเข้าสักเวลาหนึ่ง และเวลาที่ว่านี้อาจจะใกล้หรือไกลก็ได้ ไม่มีใครรู้ คนหลายๆ คนยังใช้ชีวิตราวกับว่าตนเองเป็นอมตะ หรือไม่หากรู้ว่าตนเองต้องตาย แต่ก็คิดว่ายังอีกนานและขอใช้ชีวิตอย่างประมาทไปก่อน ความรู้ก็ได้แก่ว่าสังคมโดยทั่วไปยังไม่ค่อยรู้อะไรเกี่ยวกับความตายเท่าใดนัก นอกจากรู้ว่าเมื่อตายแล้วจะหยุดหายใจ ตัวแข็งต้องใส่โลง ฯลฯ การขาดความตระหนักรู้นี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องแก้ไข เพราะการขาดความตระหนักทำให้ผู้คนใช้ชีวิตด้วยความประมาท ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อจิตวิญญาณของเขาเอง ส่วนการขาดความรู้ก็ทำให้สังคมไม่สามารถพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ ได้ รวมถึงการสร้างความตระหนัก เนื่องจากสองอย่างนี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความรู้เกี่ยวกับความตายก็แน่นอนว่าเป็นความรู้สหสาขาวิชา บทต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ก็มุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับความตายกับการตายในแง่มุมที่แตกต่างกันออกไป

มูลเหตุประการที่สามได้แก่การส่งเสริมการสนทนากันระหว่างศาสนา และระหว่างนิกายหรือสายการปฏิบัติต่างๆ ในศาสนาเดียวกัน ซึ่งในกรณีของหนังสือ

เล่มนี้ได้แก่สายของเถรวาทและวัชรยาน เนื่องจากประเทศไทยได้กลืนเข้าไปอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม กระแสดังกล่าวทำให้ความคิดและระบบปฏิบัติต่างๆ ไหลเวียนกันอย่างรวดเร็วเข้มข้น ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจที่ศาสนาต่างๆ จะเข้ามาทำความรู้จักกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และมีการสนทนาอภิปรายระหว่างกันมากขึ้น ในระบบโลกปัจจุบันนี้ การสร้างความเข้าใจกันระหว่างศาสนาต่างๆ มีความสำคัญยิ่ง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในภาคใต้ หรือในส่วนต่างๆ ของโลกที่เต็มไปด้วยความรุนแรง ต่างก็เกิดจากความไม่ไว้วางใจกันกับความไม่เข้าใจกัน หนทางสู่สันติภาพที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีการทำความเข้าใจกันเช่นนี้ ดังนั้น คณะผู้จัดการประชุมจึงได้เรียนเชิญ ผศ.ดร.ปรานี ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติและศรัทธาศาสนาอิสลามอย่างสุดจิตสุดใจ มานำเสนอแง่มุมของศาสนาอิสลามเกี่ยวกับความตาย อาจารย์ปรานีเคยเป็นอาจารย์ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เชี่ยวชาญทางวรรณกรรมสันสกฤต และในปัจจุบันนี้ท่านได้เกษียณอายุแล้ว แต่ก็ยังใช้ชีวิตอย่างกระฉับกระเฉง อุทิศร่างกายและจิตใจให้แก่พระเจ้า นอกจากนี้ก็ยังได้เรียนเชิญ ผศ.ดร.วรยุทธ ศรีวรกุล คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยปรัชญาและศาสนาของมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ก็ได้กรุณาบรรยายเรื่องพระศนะเกี่ยวกับความตายของศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ ผศ.ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ จากภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ ก็ได้มาบรรยายเรื่องพระศนะของศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับความตาย

นอกจากนี้ ในบริบทของพระพุทธศาสนา คณะผู้จัดประชุมก็ได้รับเกียรติจาก ศ.เกเช กุงกา ชังโป रिโมโปเช ซึ่งได้กล่าวนามท่านไปก่อนแล้ว ท่านเพิ่งได้รับตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์เมื่อไม่นานมานี้ และยังได้รับปริญญา ‘เกเช’ อันเป็นปริญญาทางพระพุทธศาสนาชั้นสูงสุดของทิเบตอีกด้วย ท่านกับ รศ.ดร.กฤษดาพรรณ ประธานมูลนิธิพันดารา และภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ รวมทั้งคุณวัชรดารา อมิตาภาพร ซึ่งปัจจุบันเป็นเจ้าหน้าที่ประจำโครงการ ASEAN-EU LEMLIFE และจบการศึกษาปริญญาโท สาขาพุทธศาสนศึกษาจากจุฬาฯ มาบรรยายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาวัชรยาน นอกจากนี้ก็มีหลวงแม่พระธรรมนันทาภิกษุณีจากวัดทรงธรรมกัลยาณี นครปฐม

พระกิตติศักดิ์ กิตติโสภโณ รวมทั้ง อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งได้กรุณา คณะผู้จัดการประชุมเป็นพิเศษ เดินทางมาบรรยายสรุปเกี่ยวกับความตายใน พระพุทธศาสนา และความจำเป็นของการเข้าใจกันระหว่างประเพณีของศาสนา ต่างๆ กับทั้ง ศ.ปริชา ช่างขวัญยืน และ รศ.ดร.สมภาร พรหมทา จากภาควิชา ปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ กับ รศ.ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ จาก คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มาบรรยายเกี่ยวกับ ธรรมชาติเกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทอีกด้วย จึงนับว่าการประชุม ได้เปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดต่างๆ ทั้งระหว่างศาสนาและภายใน ศาสนาพุทธด้วยกันอย่างน่าสนใจ ยิ่งไปกว่านั้น การประชุมก็ยังได้รับความ กรุณาจากอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มาบรรยายพิเศษเกี่ยวกับบทบาทของความตายในพระพุทธศาสนาและในสังคม

ก็เป็นอันว่า ผู้เข้าประชุมได้มีโอกาสรับฟังการบรรยายจากผู้ทรงคุณวุฒิ กับทั้งได้เรียนรู้ธรรมชาติและคำสอนของศาสนาต่างๆ เกี่ยวกับความตาย ซึ่ง ปฏิเสธไม่ได้ว่าความตายมีความผูกพันเชื่อมโยงกับจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้ง ผลที่ได้ก็คือว่า แม้จะมีความแตกต่างระหว่างศาสนาต่างๆ รวมทั้งนิกายต่างๆ ของศาสนาพุทธเอง แต่วิทยาการต่างก็ให้ธรรมชาติที่ตรงกันว่า ความตายไม่ใช่สิ่ง น่ากลัว ไม่ใช่การสิ้นสุดของชีวิต แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพของชีวิตและเป็นการ เน้นย้ำความสำคัญของมิติทางจิตวิญญาณ ที่คนสมัยใหม่ได้ละเลยไปอย่าง น่าเสียดาย

นอกจากการประชุมจะเป็นการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เห็นระหว่างศาสนาต่างๆ แล้ว ก็ยังมีมิติเกี่ยวกับสหสาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแลกเปลี่ยนสนทนากันระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ วิทยากรหลายท่าน ในการประชุมก็มาจากสายวิทยาศาสตร์ เช่น รศ.นพ.รีนเริง ลีลานุกรม จาก ภาควิชาวิสัญญีวิทยา คณะแพทยศาสตร์ จุฬาฯ หลายท่านเป็นอาจารย์พยาบาล ได้แก่ รศ.ดร.พ.ต.ต.หญิง พวงเพ็ญ ชุณหพราน อ.ดร.ร.ต.อ.หญิง วาสนี วิเศษฤทธิ์ และ ผศ.ดร.ร.ต.อ.หญิง ศิริพันธุ์ สาลัตย์ จากคณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาฯ อาจารย์

รื่นเรียง มาให้ความรู้แก่ผู้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับความตายทางการแพทย์ และ เกณฑ์วินิจฉัยการตาย อาจารย์พวงเพ็ญ วาสิณีกับศิริพันธ์ุมนำเสนอบทความ เกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดสนใจหนึ่งของการประชุม นอกเหนือจากการเสวนาระหว่างศาสนาต่างๆ นอกจากนี้ก็มี อ.จันทิมา เอี่ยมมานนท์ จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งขณะนี้กำลังทำปริญญาเอกอยู่ที่ภาควิชา ภาษาศาสตร์ จุฬาฯ ได้มาบรรยายเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับความตายของผู้ป่วย โรคเอดส์ เราจะมาดูรายละเอียดของการสนทนากันในแง่นี้ในหัวข้อถัดไป

การสนทนาแลกเปลี่ยนทฤษฎีกันนี้ก็ยังมีนักสังคมศาสตร์กับนักปรัชญา อยู่ด้วย รศ.แสวง บุญเฉลิมวิภาส จากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาบรรยายเรื่องประเด็นทางกฎหมายของความตาย รศ.ดร.สิวลี ศิริไล จากคณะ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล บรรยายเกี่ยวกับการดูแล ด้านจิตวิญญาณ การบรรยายของอาจารย์จับใจมากจนผู้เข้าประชุมบางท่าน ถึงกับน้ำตาซึม สุดท้ายก็เป็นผมเอง ซึ่งตั้งใจไว้ว่าจะพูดเกี่ยวกับอภิปรัชญา ของความตาย แต่เอาเข้าจริงๆ ไม่ได้บรรยาย เพราะมัวแต่จัดเตรียมการประชุม จึงต้องเอาสิ่งที่จะบรรยายมาพูดในบทบรรณาธิการตรงนี้แทน

ความตายคืออะไร?

บทความที่ผมจะเสนอในวันนั้นก็เป็นเรื่องของการพินิจความเป็นจริงเกี่ยวกับความตายจากมุมมองของปรัชญา ซึ่งอันที่จริงจะเอามาเสนอที่นี้ในบทนำหรือ บทบรรณาธิการของหนังสือก็ไม่ผิดเกินไปนัก เพราะเป็นการกำหนดบริบทของ หนังสือ และเป็นการนำเสนอทิศทางของบทความต่างๆ อีกทางหนึ่ง ก่อนอื่นเรา คงต้องเริ่มที่ประเด็นว่าความตายคืออะไร ในตอนต้นเราได้เห็นกันไปบ้างแล้วเกี่ยวกับนิยามของคำว่า ‘ความตาย’ กับ ‘การตาย’ อย่างแรกเป็นสภาพของสิ่งที เกิดขึ้นไปแล้ว ส่วนอย่างหลังเป็นกระบวนการของสิ่งที่กำลังเกิดอยู่ ที่น่าสนใจ ก็คือ ในโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีนี้ แม้แต่ความหมายของคำว่า ‘ตาย’ ก็กลายเป็นเรื่องยากขึ้นมา สมัยก่อนเราไม่ค่อยลำบากใจเวลาบอกว่าใครตาย

ถ้าหัวใจหยุดเต้น หรือหัวใจหลุดจากบ่า หรือตัวแข็งทื่อ เย็นซีด ก็เรียกว่าตายแล้ว แต่การแพทย์สมัยใหม่ปัจจุบันก้าวหน้าไปมาก จนทำให้ต้องมีการกำหนดความหมายของคำๆ นี้กันใหม่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ปัจจุบันแพทย์มีความสามารถในการประคับประคองผู้ป่วยที่สูญเสียการทำงานของสมองไปอย่างสิ้นเชิง ทำให้ผู้ป่วยนั้นยังหายใจได้ ตัวยังอุ่นๆ อยู่ ปัญหาอยู่ที่ว่าการรักษาคนไข้รายอื่นๆ นั้น หลายครั้งมีความจำเป็นต้องได้อวัยวะสดๆ จากคนที่ยังหายใจอยู่ เอามาผ่าตัด เปลี่ยนทดแทนให้ ที่ใช้มากที่สุดก็เห็นจะได้แก่ไต การรักษาโรคไตวายนั้น วิธีการที่ได้ผลมากที่สุดคือการผ่าตัดเปลี่ยนไต ซึ่งหากผู้ป่วยโรคไตมีญาติที่ยินดีบริจาคไตข้างหนึ่งให้ก็หมดปัญหาไป แต่ในกรณีที่หาญาติไม่ได้ ก็จำเป็นต้องรับบริจาคจากคนอื่น ทีนี้พอร่างกายของคนตายลงตามความหมายดั้งเดิม อวัยวะต่างๆ ของเขา จะเริ่มใช้ไม่ได้ เพราะจะเน่าเปื่อยไปเนื่องจากขาดเลือดไปหล่อเลี้ยง จึงมีแนวคิดที่ว่าผู้ป่วยที่สูญเสียการทำงานของสมองไปอย่างสิ้นเชิง แต่ยังหายใจอยู่ น่าจะถือได้ว่าตายแล้ว เพื่อประโยชน์ในการนำเอาอวัยวะของเขาไปเปลี่ยนให้แก่ผู้ป่วยอื่นๆ ที่ต้องการอวัยวะนั้นๆ ผู้ที่สมองตายทั้งหมดแบบนี้ ถ้าไม่มีเครื่องช่วยหายใจ จะหยุดหายใจไปเองในเวลาไม่กี่วินาที ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลว่า เหตุใดแพทย์ส่วนใหญ่จึงตกลงกันว่าผู้ที่สมองตายแบบนี้ น่าจะถือได้ว่าตายแล้ว อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็เริ่มมีผู้ตั้งข้อสงสัยกันว่า ผู้ที่สมองไม่ได้ตายทั้งหมด แต่ตายไปบางส่วน ทำให้ยังหายใจเองได้ แต่ไม่รู้เรื่องอะไรแล้ว ดังนี้เรียกกันว่า ‘เจ้าชายหรือเจ้าหญิงนิทรา’ ผู้ป่วยเหล่านี้ก็น่าจะถือว่าตายแล้วเช่นกัน เพราะชีวิตไม่มีความหมายอะไรอีกต่อไป วงการแพทย์โดยทั่วไปยังไม่ยอมรับเกณฑ์นี้ว่าเป็นเกณฑ์ความตายจริงๆ เพราะหลายคนยังคิดอยู่ว่า หากคนไข้ยังหายใจเองได้โดยไม่ต้องมีเครื่องช่วยหายใจ ก็ไม่น่าจะถือได้ว่าเขาตายไปแล้ว การที่มีการถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องคนเราตายเมื่อใด นับว่าเป็นเรื่องน่าประหลาด เพราะในสมัยก่อน หรือตามสามัญสำนึกของเรา เราดูจะไม่มีปัญหาเรื่องนี้ เหตุที่เกิดปัญหาขึ้นมาก็เพราะว่า เทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้มีเครื่องช่วยหายใจ ที่ทำให้ผู้ป่วยสมองตายสามารถหายใจและมีหัวใจที่ยังเต้นอยู่ กล่าวโดยสรุป ปัญหาของเกณฑ์วินิจฉัยการตายอยู่ที่ว่าการหยุดทำงานของอวัยวะส่วนใด เป็นเหตุของการตาย อาจารย์รีนเริงจะเสนอ

ประเด็นนี้อย่างละเอียดในบทความของท่านในหนังสือ

ปัญหาทำนองนี้ทำให้เราคิดว่า ความตายคืออะไรกันแน่ จากที่กล่าวมาข้างต้น บางฝ่ายบอกว่า การตายเกิดจากการที่สมองหยุดทำงาน แม้ว่าหัวใจยังเต้นอยู่แต่ถ้าสมองไม่ทำงานก็ถือว่าตายแล้ว แต่บางฝ่ายบอกว่าต้องหัวใจหยุดทำงานเท่านั้น อย่างไรก็ตาม บางท่านอาจคิดว่าความตายได้แก่การที่วิญญาณออกจากร่าง ทีนี้ปัญหาก็คือว่า ในทางวิทยาศาสตร์เรายังไม่มีวิธีการที่จะชั่ง ตวง วัดวิญญาณได้ ในเมื่อทำเช่นนั้นไม่ได้ นอกจากนี้การอธิบายปรากฏการณ์ทางวิทยาศาสตร์ก็ดูเหมือนว่าไม่จำเป็นต้องอาศัยวิญญาณแต่อย่างใด (เช่น อธิบายว่ามีชีวิตอยู่และคิดได้ เพราะว่าสมองกำลังทำงานอยู่ ไม่จำเป็นต้องอ้างว่ามีวิญญาณ) ด้วยเหตุนี้วิญญาณจะมีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ไม่ต่างกัน นั่นคือมีความแตกต่างกันระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ในเรื่องนี้ ศาสนาทุกศาสนาต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า การตายไม่ใช่การสิ้นสุดของชีวิต แต่วิทยาศาสตร์รวมทั้งการแพทย์แผนใหม่ บอกเราอีกอย่างหนึ่ง นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการสนทนากัน

อภิปรายเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาของความตาย

อภิปรายนี้เป็นแขนงหนึ่งของวิชาปรัชญาที่ว่าด้วยธรรมชาติเนื้อแท้ของความเป็นจริง ตัวอย่างของประเด็นทางอภิปรัชญาก็มีเช่น ความเป็นจริงที่เราสัมผัสจับต้องได้ที่ประกอบด้วยแม่น้ำ ภูเขา ต่างๆ นี้ แท้จริงแล้วเป็นอะไรกันแน่ ทรศณะกระแสน้ำในปัจจุบัณได้แก่วิทยาศาสตร์ ซึ่งบอกเราว่าภูเขา แม่น้ำ โຕะแก้อี้ ต่างก็ประกอบด้วยธาตุมูลฐาน มีอยู่ร้อยกว่าธาตุ ตัวอย่างก็เช่นออกซิเจนก็เป็นธาตุหนึ่ง เหล็กก็เป็นอีกธาตุหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นธาตุเหล่านี้ก็ยังประกอบไปด้วยอนุภาคที่เล็กมากๆ ได้แก่อะตอมกับโมเลกุล ซึ่งก็แยกย่อยออกไปได้เป็นประจุไฟฟ้า และฟิสิกส์ในปัจจุบัณก็มีทฤษฎีว่าอนุภาคเหล่านี้ก็ยังประกอบด้วยอนุภาคที่เล็กลงไปอีก ฯลฯ ประเด็นก็คือว่า อนุภาคเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นอะไรต่างก็เป็นสสาร (หรือพลังงาน) ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม มีอีกทรศณะหนึ่งที่บอกว่าความเป็นจริงภายนอกนั้นไม่ใช่สสาร แต่เป็นจิต การที่เราเห็นโຕะตัวหนึ่งว่ามี

คุณสมบัตินั้นอย่างนี้ เป็นเพราะสายตาเราเป็นอย่างนี้ และมุมมองที่โตะปรากฏแก่เราเป็นเช่นนี้ และหากวิเคราะห์ให้ตลอด (ตามทรรศนะนี้) ก็จะพบว่า สสารวัตถุนั้นแท้จริงไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากภาพปรากฏของจิตเอง ดังนั้น อภิปรัชญาของความตายก็ได้แก่การศึกษาความตายในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นจริงหรือธรรมชาติที่มีอยู่เป็นอยู่ ปัญหาก็คือว่าความเป็นจริงที่ว่าเป็นอย่างไร

เรื่องทีกล่าวมาข้างต้นนี้เป็นหัวข้อหลักๆ ของปรัชญา ซึ่งผู้ที่เคยเรียนวิชานี้มาคงจะคุ้นเคยเป็นอย่างดี ทีนี้ หากเรามาพิจารณาอภิปรัชญาของความตาย เรื่องจะอยู่ที่ว่าความตายนั้นแท้จริงเป็นอะไรกันแน่ มีความสัมพันธ์หรือความสำคัญแก่เรามากน้อยเพียงใด เพื่อให้เรื่องนี้ชัดเจนขึ้น ขอให้เรามาพิจารณาข้อเสนอของนักปรัชญาคนหนึ่งในโลกตะวันตก ได้แก่เอพิคิวรัส (Epicurus) ซึ่งเสนอคำสอนต่อไปนี้

Death is nothing to us: for that which is dissolved is without sensation; and that which lacks sensation is nothing to us.

แปลเป็นไทยได้ว่า

ความตายไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเราเลย เพราะว่าสิ่งที่ตายไปแล้วไม่มีผัสสะ สิ่งที่ไม่มีผัสสะไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเรา

คำสอนนี้ลึกซึ้งมาก แต่ไม่เป็นความจริง ความหมายก็คือ เอพิคิวรัสต้องการจะให้เราเชื่อว่าความตายไม่มีความหมายอะไรแก่เราเลย ไม่มีบทบาทใดๆ ไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ เขากล่าวว่าเป็นเช่นนี้ก็เพราะ “สิ่งที่ตายไปแล้วไม่มีผัสสะ” ความหมายก็คือคนตายไม่สามารถมีผัสสะ ไม่สามารถมีความรู้สึกใดๆ ได้อีกต่อไป คนตายไม่รู้ร้อนรู้หนาว ตามองไม่เห็น หูไม่ได้ยิน ลิ้นไม่ได้รับรส ฯลฯ เพราะคนตายไม่นานก็เปื่อยยุ่ยสลายไปหมด อีกอย่างหนึ่งก็คือ “สิ่งที่ไม่มีผัสสะไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเรา” เนื่องจากว่าตามปกติคนที่กลัวตายนั้น อาจจะเพราะกลัวว่าเมื่อตนเองตายไป จะไปพบเข้ากับผัสสะที่น่ากลัว เช่นตกนรกแล้วลง

กระแทกทองแดง หรือถูกไล่ให้ไปปีนต้นจิว แต่เอพิคิวรัสบอกเราว่าคนตายไม่มีผัสสะ หรือความรู้สึกใดๆ เพราะฉะนั้นการกลัวความตายจึงเป็นเรื่องน่าหัวร่อ เราจะกลัวสิ่งที่เราไม่เคยสัมผัส ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเราเลยได้อย่างไร เราจะกลัวสิ่งที่ไม่มีผัสสะเช่นก้อนหินก็ต่อเมื่อก้อนหินนั้นอาจมาชนตัวเรา ดังนั้นเหตุเดียวที่ เราจะกลัวคนตายได้ ก็คือว่า มีคนใช้ศพคนตายเป็นอาวุธ เหยี่ยงมาโดนตัวเรา ในแง่นี้เราก็อาจกลัวคนตายได้ (แต่จริงๆ แล้วต้องกลัวคนที่ใช้ศพเป็นอาวุธ มากกว่า) แต่ในกรณีนี้เรากับคนตายไม่ใช่สิ่งเดียวกัน คนที่กลัวตายจะกลัวว่าตนเองนั้นแหละที่จะเป็นหนึ่งเดียวกับคนตาย ไม่ใช่กลัวถูกคนตายเหยี่ยงมาโดน การที่สิ่งที่ไม่สัมผัสไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเราเลย ก็หมายความว่าหากเราตายไปจริง และเราไม่มีผัสสะใดๆ ก็เท่ากับว่าทุกอย่างในจิตสำนึกของเราดับสูญไปหมด ไม่มีตาจะมอง ไม่มีหูจะฟัง ไม่มีลิ้นจะรับรส ไม่มีจมูกจะดม ไม่มีผิวไว้รับสัมผัส เมื่อเป็นแบบนี้ เอพิคิวรัสถามเราว่าแล้วจะกลัวการเปลี่ยนแปลงเป็นคนตายไปทำไม

เราอาจคิดว่าข้อเสนอนี้ของเอพิคิวรัสฟังดูแปลกๆ แต่ที่น่าสังเกตก็คือว่า วิทยาศาสตร์ปัจจุบันไม่มีอะไรขัดแย้งกับข้อเสนอนี้เลย ในมุมมองของวิทยาศาสตร์ คนตายเป็นเพียงกลุ่มของสารอินทรีย์ที่หยุดทำงานแล้วก็กำลังรอการย่อยสลาย ถ้าจะมีบทบาทก็คงเป็นแบบเดียวกับการที่มีคนใช้ศพเป็นอาวุธ กล่าวคือศพคนตายเป็นเพียงสสารวัตถุที่มีมวลอยู่ปริมาณหนึ่ง สามารถใช้เป็นอาวุธมาเหยี่ยงใส่กันได้ หรือสารอินทรีย์ในศพอาจใช้เป็นปุ๋ยได้ แล้วถ้าเราสนใจประเด็นเรื่องจิตสำนึก ซึ่งเรารู้ตัวอยู่ว่าในขณะนี้เรากำลังมีอยู่ วิทยาศาสตร์ก็บอกอะไรเราไม่ได้มากไปกว่าจิตสำนึกนี้เป็นผลของการทำงานของร่างกาย ซึ่งก็หมายความว่าหากการทำงานของร่างกายหยุดลง จิตสำนึกก็ย่อมหมดไปด้วย แบบเดียวกับที่เอพิคิวรัสเสนอ

ประเด็นนี้นักปรัชญารู้จักกันในชื่อว่า ‘ปรากฏการณ์วิทยาของความตาย’ หรือ phenomenology of death ในภาษาอังกฤษ (Gillian Haddow, “The phenomenology of death, embodiment and organ transplantation”

Sociology of Health & Illness, Volume 27, Number 1, January 2005, pp. 92-113(22) ปรากฏการณ์วิทยาเป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาที่มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ของจิตสำนึกจากมุมมองของผู้มีประสบการณ์เอง ซึ่งมักจะเรียกว่าจากมุมมองของ 'บุรุษที่หนึ่ง' (first person point of view) ได้แก่สรรพนามบุรุษที่หนึ่งที่เราใช้เวลาเราคิดถึงตัวเอง ด้วยเหตุนี้การศึกษาคนตายในฐานะที่เป็นสสารหรือเป็นอาวูธ จึงไม่ใช่ปรากฏการณ์วิทยา แต่การศึกษาว่าคนที่ตายอยู่มีจิตสำนึกอย่างไร รู้สึกอะไร คิดอะไร มองเห็นภาพอะไรอยู่ เหล่านี้ได้แก่การศึกษาปรากฏการณ์วิทยาของความตาย วิทยาศาสตร์หรือปรัชญาแบบสสารนิยมจะพยายามบอกเราว่า ปรากฏการณ์วิทยาของความตายเป็นสิ่งเป็นไปไม่ได้ เพราะคนตายคิดไม่ได้ สมองไม่ทำงาน แต่ประสบการณ์ยาวนานจากศาสนาต่างๆ กลับบอกเราว่า ความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิต จิตสำนึกยังคงอยู่เพียงแต่ร่างกายไม่อยู่ด้วยแล้ว ดังนั้นมีความแตกต่างกันอย่างตรงกันข้ามฝ่ายหนึ่งบอกว่าความตายไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าการหยุดทำงานของเซลล์ทำให้ชีวิตของคนๆ นั้นหมดลง ทุกอย่างจบสิ้นลงสำหรับเขา แต่ศาสนากลับบอกอีกอย่างหนึ่ง ศาสนายอมรับความตายของคนหรือสัตว์ว่าเป็นการหยุดทำงานของเซลล์ ฯลฯ แต่ยืนยันอีกด้วยว่ายังมีแง่มุมของปรากฏการณ์วิทยาของความตายที่วิทยาศาสตร์ไม่ได้พูดถึง

เอพิคิวรัสกล่าวว่าเนื่องจากความตายไม่เกี่ยวอะไรกับเรา เราก็ไม่ควรกลัวตาย คนกลัวตายเป็นคนที่ไร้เหตุผลเนื่องจากกลัวในสิ่งที่ไม่มีทางมาทำอะไรเราได้ อย่างไรก็ตามทรศนะของเขาไม่อาจยอมรับได้ เนื่องจากปฏิเสธความมีอยู่ของประสบการณ์หลังตายโดยสิ้นเชิง ปัญหาก็คือว่าในทางปรัชญาเราต้องพิสูจน์ทรศนะของเราด้วยวิธีการที่เป็นสาธารณะ หมายความว่าให้ทุกคนสามารถใช้วิธีนั้นๆ และเห็นความจริงได้เหมือนๆ กัน นักปรัชญาในโลกตะวันตกส่วนใหญ่ที่เขียนเรื่องความตายมักจะยอมรับความคิดตรงนี้ของเอพิคิวรัส แม้ว่าอาจจะมีความเห็นที่ไม่เห็นด้วย แต่ไม่ว่าอย่างไรเกือบทั้งหมดก็ยอมรับโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งถือว่าการมีประสบการณ์หลังความตายเป็นไปไม่ได้

หนทางที่จะถกเถียงกับเอพิคิวรัสก็เห็นจะต้องไปถกเถียงกับโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์แทน

เราอาจจะเก็บรักษาความคิดของเราที่เชื่อเรื่องประสบการณ์หลังตายเอาไว้ โดยที่ยังไม่ปฏิเสธโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ หรือไม่ปฏิเสธว่าวิทยาศาสตร์ให้ความจริงแก่เราได้ วิธีการก็คือยอมรับว่าวิทยาศาสตร์ให้ความจริงแก่เราในระดับหนึ่ง แต่ไม่ใช่ความจริงทั้งหมด และเป็นไปได้เสมอที่วิทยาศาสตร์จะให้ข้อมูลหรือทฤษฎีที่ผิดพลาด เมื่อประสบการณ์ของเรามีมากขึ้น ก็เป็นไปได้ว่าในอนาคตอาจจะมีการพิสูจน์เรื่องประสบการณ์หลังตายอย่างเป็นทางการเป็นวิทยาศาสตร์ และนักวิทยาศาสตร์กับคนทั่วไปในอนาคตก็อาจเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ หรือประสบการณ์หลังตายเป็นเรื่องธรรมดาๆ เหมือนกับที่เราเชื่อเรื่องการเมืองของดาวเคราะห์กับดาราศาสตร์ในปัจจุบัน ในอนาคตความเชื่อเรื่องดาวเคราะห์ที่เหมือนโลกและมีชีวิตอาศัยอยู่อาจเป็นเรื่องธรรมดา เช่นเดียวกับคนในอนาคตก็อาจเชื่อเรื่องโลกนี้ โลกหน้า สวรรค์ นรก อย่างเป็นทางการ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ คือเชื่อจริงๆ ไม่ใช่เพียงแคร์รับไว้ตามประเพณีแบบในปัจจุบัน หากเรื่องเหล่านี้เป็นไปได้จริง ก็หมายความว่าสิ่งที่วิทยาศาสตร์รับว่าจริงในปัจจุบันอาจไม่เป็นที่ยอมรับในอนาคตก็ได้

หัวใจของทรรศนะแบบของเอพิคิวรัสก็คือความเชื่อที่ว่าเมื่อเราตายไป เราจะไม่ได้อยู่ เมื่อพิจารณาคุณค่าพูดนี้ก็จริงไม่น้อย เพราะเมื่อเราตายไป เช่น โสรัจจ์คนนี้ตายไป โสรัจจ์ก็จะไม่เหลืออยู่ คือไม่มานั่งพิมพ์คอมพิวเตอร์ตรงนี้ ไม่มาจัดประชุมสหวิทยาการ ฯลฯ พูดง่ายๆ คือโสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์จะไม่ได้อยู่ เช่นเดียวกับที่คนเป็นอันมากที่ได้ตายไป ก็ไม่ได้มีตัวตนอยู่ในปัจจุบัน แต่ศาสนาบอกเราว่าเมื่อโสรัจจ์ตายไป ตัวตนในบางรูปแบบของโสรัจจ์ยังอยู่ อาจจะไปอยู่ในสวรรค์ (หากทำดีมาพอสมควร) หรือในนรก หรือบางศาสนาเช่นพุทธหรือฮินดูก็เชื่อว่าอาจกลับมาเกิดใหม่เป็นชีวิตใหม่ อาจเป็นคนหรือเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ได้ (อย่างไรก็ตาม ในพระพุทธรศาสนาที่มีคำสอนหลักว่า หากคนๆ หนึ่งเข้าใจแก่นแท้ของธรรมะก็อาจไม่ต้องมาเกิดอีกก็ได้ การกลับมาเกิดไม่ใช่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับ

ทุกคน และก็ยังเป็นปัญหาอยู่ว่าผู้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ เมื่อตายไปแล้ว จะมีประสบการณ์หลังตายอย่างไรหรือไม่ เรื่องนี้สำคัญเพราะหากไม่มีอะไรเลย ก็จะไม่ต่างกับที่เอพิคิวรัสบอกไว้ ถ้าไม่มีอะไรเลยหลังตาย ก็จะไม่ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นพระอรหันต์ไปทำไม เพราะเชื่อแบบเอพิคิวรัสก็เป็นอย่างนี้อยู่แล้ว เหมือนกัน ไม่ว่าจะอย่างไรก็คือมีประสบการณ์หลังตายในบางรูปแบบ

แนวทางหนึ่งในการยืนยันเรื่องความต่อเนื่องของบุคคลผ่านการเกิดการตาย อาจจะอยู่ในรูปของการอ้างเหตุผลต่อไปนี้

- ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลไม่มีอะไรที่เป็นบังเอิญ (คือทุกสิ่งที่เกิดขึ้น เกิดจากเหตุปัจจัย สามารถอธิบายได้ทั้งสิ้น)
- มีข้อเท็จจริงอยู่ว่าคน (หรือสัตว์) ที่เกิดมา มีความไม่เท่าเทียมกัน เช่น บางคนรวย บางคนจน บางคนปัญญาดี บางคนปัญญาไม่ค่อยดี ฯลฯ
- ดังนั้น สภาพความไม่เท่าเทียมกันนี้ต้องมีคำอธิบาย
- คำอธิบายที่เป็นเรื่องของสสารนิยมล้วนๆ ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้ เนื่องจากอธิบายไม่ได้ว่า เหตุใด คนๆ นี้ จึงเกิดมารวยหรือปัญญาดี และเหตุใดจึงไม่ใช่ คนๆ นั้น ที่เกิดมาไม่ค่อยรวยหรือปัญญาไม่ค่อยดี
- ดังนั้น คำอธิบายที่เป็นไปได้จึงต้องก้าวข้ามสสารนิยม และอ้างอิงถึงสภาพของบุคคลก่อนที่บุคคลคนนั้น จะเกิดมามีสถานะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
- นั่นคือ คนแต่ละคนมีอดีตที่ยาวนานไปกว่าการถือกำเนิดมาในชาติปัจจุบันเพียงชาติเดียว แสดงว่ามีอดีตชาติ และในเมื่อชาติปัจจุบันนี้ ไม่ได้แตกต่างกับชาติก่อนๆ จึงต้องมีอนาคตชาติด้วย ซึ่งก็แสดงว่าการตายไม่ใช่การสิ้นสุดของชีวิต

อีกตัวอย่างหนึ่งที่น่าจะวาดภาพเรื่องนี้ได้ชัดเจน คือสมมติว่าคุณกับผมซื้อล็อตเตอรี่มาคนละใบ เมื่อมาตรวจผล ปรากฏว่าของคุณถูกรางวัลที่หนึ่ง แต่ของผมไม่ถูกรางวัลเลย ตามการอ้างเหตุผลนี้ไม่มีอะไรเป็นเรื่องบังเอิญ ดังนั้น การที่คุณถูกรางวัลที่หนึ่งต้องมีคำอธิบาย หากคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ซึ่งเป็นสสารนิยมแล้ว คำอธิบายที่ว่านี้จะหาไม่ได้เลย ถ้าหากการออกล็อตเตอรี่เป็นไป

อย่างถูกกติกา ไม่มีการโกง เหตุที่คุณถูกแต่ผมไม่ถูกนั้นเป็นเรื่องของโอกาสหรือ chance ล้วนๆ นั่นคือไม่มีคำอธิบายนั่นเอง เพราะการอ้างโอกาสเช่นนี้ก็เท่ากับยอมรับว่า ไม่มีคำอธิบายอะไรที่อธิบายได้ว่า เหตุใดจึงเป็นคุณที่ถูกล็อตเตอรี่ ไม่ใช่ผม อาจมีคำตอบว่า ก็เพราะคุณไปซื้อเอาใบที่ถูกเข้า แต่ผมไม่ได้ซื้อ แต่คำตอบนี้ก็ไม่น่าจะใช้ได้ เพราะถ้าผมรู้ว่าเบอร์ไหนถูก ผมก็ยอมซื้อเบอร์นั้น และคุณก็ไม่ได้รู้มาก่อนว่าเบอร์ใดจะถูก แต่ถ้าหากคิดเรื่องผลกรรมที่ได้ทำมาก่อนแล้ว ก็จะสามารถอธิบายได้

คนที่เชื่อฝ่ายสสารนิยมก็อาจเถียงว่า การอ้างเหตุผลของพมนี้ตั้งอยู่บนการยอมรับว่าไม่มีสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่ก็แน่นอนว่าเขาทำทนายประเด็นนี้ เขาจะถามว่าผมมีเหตุผลอะไรที่มาสนับสนุนข้อความนี้ วิทยาศาสตร์ศึกษาเรื่องความบังเอิญมาช้านาน ผลก็คือมีวิชาวสถิติที่เป็นการทำความบังเอิญให้เป็นระบบ ผมก็จะตอบว่าเราไม่สามารถหาบทพิสูจน์ที่ยืนยันตายตัวได้ว่าไม่มี ความบังเอิญอยู่ แต่ก็เป็นไปได้เช่นเดียวกันว่าโลกนี้ไม่มีความบังเอิญ เรื่องความบังเอิญหรือไม่บังเอิญนี้เป็นตรรกะทางอภิปรัชญา ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ (เพราะเราไม่สามารถออกแบบการทดลองเพื่อตรวจสอบเรื่องนี้ได้) ดังนั้นวิทยาศาสตร์ที่เป็นอยู่จึงได้แต่ยอมรับไว้ว่าความบังเอิญเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องพิสูจน์ ในเมื่อวิทยาศาสตร์ยังไม่พิสูจน์ว่าเหตุใดจึงมีความบังเอิญ จะมาให้ผมพิสูจน์บ้างได้อย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีหลายฝ่ายเชื่อว่า การที่วิทยาศาสตร์หรือคณิตศาสตร์ยอมรับว่ามีความบังเอิญอยู่ในโลกนั้น เป็นเพียงเพราะว่ายังหาคำอธิบายเรื่องนั้นไม่ได้ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็หมายความว่า เป็นไปได้จริงๆ ที่โลกนี้ไม่มีความบังเอิญอยู่

การสนทนาระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ในการประชุมเมื่อเดือนพฤศจิกายน กับในหนังสือเล่มนี้คงไม่สามารถทำให้ความแตกต่างนี้หมดไปได้ แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีแง่มุมที่ร่วมกันอย่างน่าสนใจ ตรงที่ต่างฝ่ายก็เห็นพ้องกันว่า คนที่กำลังจะตายนั้นสมควรจะได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ และควรจะเน้นเรื่องมิติทางจิตวิญญาณของเขาให้มาก ดูเหมือนว่าที่ประชุมจะยอมรับเรื่อง

ปรากฏการณ์วิทยาของความตาย เพียงแต่ว่าข้อพิสูจน์นั้นทำได้แต่เพียงอ้างคำสอนทางศาสนา หรือไม่ก็อ้างจากประสบการณ์ใกล้ตายเท่านั้น นักวิทยาศาสตร์แบบถึงแก่นจริงๆ ก็ไม่ยอมรับเพราะวิธีการเหล่านี้ยังไม่เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การเถียงว่าวิธีการวิทยาศาสตร์สามารถเข้าถึงความจริงได้หรือไม่ เพียงใด ก็เป็นเรื่องน่าสนใจมาก แต่เป็นเรื่องใหญ่ซับซ้อนเกินกว่าจะพูดถึงในรายละเอียดได้ในหนังสือเล่มนี้

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความสำคัญของความตายต่อชีวิตมนุษย์ ความตายเป็นหัวข้อสำคัญในปรัชญาอัตถิภาวนิยม หรือ existentialism ในภาษาอังกฤษ ความสำคัญนี้อยู่ที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความตายติดตัวมาอย่างแยกไม่ออก คำในภาษาอังกฤษคือ being-towards-death หรือแปลได้หยาบๆ ว่า 'สัตว์ที่มุ่งไปสู่ความตาย' การที่ชีวิตเรามีขอบเขตจำกัดทำให้เรามีชีวิตในรูปแบบที่เราเป็นอยู่ ขอบเขตจำกัดนี้ทำให้ชีวิตของเรามีเวลาเป็นสิ่งสำคัญ หากเราจินตนาการว่าเรามีชีวิตอยู่ยืนยาวไม่มีขอบเขต คือเป็นอมตะ เมื่อนั้นเวลาจะจะไม่มีความหมาย เวลาจะทำอะไรเราก็ไม่ต้องรีบ เพราะชีวิตเราไม่มีสิ้นสุดจะรีบไปทำไม ความประทับใจหลายๆ อย่าง เช่นดูพระอาทิตย์ตกงดงาม อยากจะเก็บเอาไว้นานๆ เนื่องจากอาจไม่มีโอกาสแบบนี้อีก ก็ไม่รู้ทำไมทำไม เพราะมีเวลาเหลือเพื่อไม่จำกัด ดูพระอาทิตย์ก็สวยดี แต่ก็จะเป็นแบบนี้ไปเรื่อยๆ พระอาทิตย์ก็ตกทุกวัน พลาดดูวันนี้ หรือพลาดดูตรงนี้ก็กลับมาได้อีกหลายคนอยากคิดเป็นอมตะ แต่พอเอาเข้าจริงๆ อาจคิดว่าการมีขอบเขตจุดสิ้นสุดของชีวิตอาจน่าสนใจกว่าก็ได้ อันที่จริงในกระแสความคิดของชาวกรีกโบราณก็คิดทำนองนี้ กล่าวคือเทพซึ่งเป็นอมตะ มักจะแอบอิจฉามนุษย์ผู้ซึ่งต้องตาย เนื่องจากการที่มนุษย์ต้องตายทำให้มนุษย์มีประสบการณ์ที่เข้มข้นมีความหมาย การดำเนินชีวิตของมนุษย์ การมีความหวัง ความปรารถนา ความใฝ่ฝันต่างๆ ของมนุษย์มีความหมายขึ้นมาก็เพราะชีวิตมนุษย์มีจุดสิ้นสุด หากไม่ทำวันนี้ก็จะไม่มีโอกาสได้ทำอีก เมื่อเปรียบเทียบแบบนี้ชีวิตของเทพดูน่าเบื่อกว่ามาก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าความตายเป็นตัวกำหนดความหมายของชีวิต

บทความในหนังสือ

การตายกับความตาย: มุมมองจากศาสนาและวิทยาศาสตร์

ในการประชุมครั้งนี้ เราได้รับเกียรติจากท่านอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งกรุณาเดินทางมาบรรยายในการประชุม พร้อมกับได้ส่งบทความของท่าน ซึ่งท่านเขียนขึ้นเพื่อลงพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้โดยเฉพาะ ซึ่งเราก็ลงพิมพ์เป็นบทความแรกของหนังสือ เนื่องจากมีเนื้อหาเกี่ยวกับความตายในมุมมองของศาสนาและวิทยาศาสตร์ ซึ่งท่านก็เน้นหนักที่ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ในพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม บทความของท่านก็แตกต่างจากบทความที่นำเสนอประเด็นทางพระพุทธศาสนา ตรงที่ท่านได้รวมเอาประสบการณ์จริงของตัวเอง ที่ท่านต้องประสบกับความตายของเพื่อนร่วมงานของท่าน การเขียนจากประสบการณ์จริงย่อมมีพลังมากกว่าการนึกคิดเอาเองมาก และบทความของอาจารย์สุลักษณ์ก็สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ของท่าน ให้แก่พวกเราได้อย่างดีเยี่ยม มีคนพูดกันว่า ประโยชน์อย่างหนึ่งของการอ่านหนังสือ ได้แก่การที่เรามีโอกาสได้ประสบการณ์ที่เราอาจจะไม่มีวันได้ประสบในชีวิตของเรา ในกรณีนี้ เราก็ได้เรียนรู้จากประสบการณ์อันยาวนานของอาจารย์สุลักษณ์ ผ่านการบอกเล่าของคุณวราสนา ชินวรารักษ์ ซึ่งนับว่าเป็นโชคของเราอย่างยิ่ง

ความตายทางการแพทย์กับการพยาบาลผู้ป่วยวาระสุดท้าย

บทความเรื่อง “ความตายทางการแพทย์” ของอาจารย์หมอรื่นเริงเป็นการนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสรีรวิทยาของการตาย ดังที่ได้เสนอไว้ก่อนแล้ว ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า เกณฑ์วินิจฉัยการตายนั้นในปัจจุบันถือเอาการตายของสมองทั้งหมด ซึ่งแตกต่างจากเกณฑ์เดิมที่ถือเอาการหยุดทำงานของหัวใจและปอด และการวินิจฉัยสมองตายก็เป็นการตัดสินใจของคณะแพทย์ ซึ่งต้องอาศัยเครื่องมือที่สลับซับซ้อน ทำให้น่าสังเกตว่า การตายได้กลายเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญมาตัดสิน แทนที่จะเป็นเรื่องธรรมชาติที่ทุกคนรู้จักคุ้นเคย การตายโดยผ่านการวินิจฉัยโดยคณะแพทย์ว่าสมองตายแล้ว เป็นการตายในโรงพยาบาลที่เต็มไปด้วยผู้คนที่กับเครื่องมือสมัยใหม่มากมาย และมูลเหตุจูงใจใน

การวินิจฉัยก็มักจะเป็นความต้องการจะผ่าตัดอวัยวะของผู้ตายไปรักษาผู้ป่วยรายอื่น ในเรื่องนี้ก็มีประเด็นทางจริยธรรมมากมาย ซึ่งก็ต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป

บทความของอาจารย์รื่นจึงเป็นบทนำที่ดีของบทความสามบทความเกี่ยวกับการพยาบาลผู้ป่วยในวาระสุดท้าย ได้แก่เรื่อง “พยาบาลกับการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายในหอผู้ป่วยวิกฤต” ของ อาจารย์พวงเพ็ญ “การตายและความตายในผู้ป่วยสูงอายุ” ของ อาจารย์ศิริพันธุ์ และ “ความตาย: การดูแลผู้ป่วยโรคเอดส์ระยะสุดท้าย” ของ อาจารย์วาลีณี บทความทั้งสามมีเนื้อหาไปในทางเดียวกันตรงที่มีการเน้นที่การปฏิบัติต่อผู้ป่วยที่กำลังเผชิญกับวาระสุดท้ายของชีวิตในแนวทางต่างๆ กัน ด้วยการให้เกียรติแก่ผู้ป่วย นอกจากนี้ การช่วยเหลือจิตใจของผู้ป่วยด้วยการเปิดเพลง การใช้อารมณ์ขัน ฯลฯ จะเป็นการเตรียมตัวเขาได้อย่างดียิ่งในการเข้าสู่สภาวะเปลี่ยนผ่านอันสำคัญยิ่ง การแพทย์พยาบาลในปัจจุบันมักจะถูกครอบงำด้วยกระแสคิดจากโลกสมัยใหม่ ที่มองว่าความตายเป็นสิ่งน่าสะพรึงกลัวที่ต้องต่อสู้ หลีกเลี้ยงให้ได้ไม่ว่าจะต้องทำอะไร บทความต่างๆ ในหนังสือนี้แสดงให้เห็นว่า ทัศนคติแบบที่วันนี้ควรจะปรับเปลี่ยนได้แล้ว เราไม่สามารถหลีกเลี้ยงความตายได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ควรจะมองความตายว่าเป็นศัตรู การทำเช่นนั้นมันจะทำให้โทษแก่ผู้ป่วย เพราะจิตใจของเขาจะไม่สงบ และเมื่อถึงแก่ความตายไป จิตวิญญาณของเขาก็จะหมกมุ่นอยู่กับความโกรธ ซึ่งไม่เป็นผลดีแต่ประการใด เนื่องจากอาจจะต้องไปยังอบายภูมิ เช่นภูมิของนรกหรือสัตว์เดรัจฉานได้ แน่แน่นอนว่าผู้ที่เชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ จะยอมรับข้อนี้ไม่ได้ เพราะยังไม่สามารถพิสูจน์เรื่องนรกสวรรค์ได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ แต่บทความจากศาสนาต่างๆ ให้ข้อมูลตรงกันว่าความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิต ดังนั้นข้อสรุปหนึ่งของบทความต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ก็คือ การปฏิบัติของแพทย์และพยาบาลก็ควรจะต้องคำนึงว่าความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิต และความตายเป็นส่วนสำคัญที่แยกออกจากชีวิตไม่ได้ นอกจากนี้ก็ไม่ควรมองความตายว่าเป็นการล้มเหลวอีกด้วย คนเราทุกคนต้องตาย หากการแพทย์สมัยใหม่คิดว่าความตายเป็นความล้มเหลวของแพทย์ ก็แปลว่าการแพทย์ อยู่

กับความล้มเหลวอย่างไม่มีวันถอนตัวออกไปได้ ตามแนวคิดทำนองนี้ การรักษาพยาบาลกลายเป็นการต่อสู้กับโรค เป็นสงครามที่จะต้องระดมสรรพกำลังมาเพื่อเอาชนะ สิ่งที่เราเห็นกันก็คือ แพทย์พยายามทุกวิถีทางที่จะเอาชนะความตาย ตัวอย่างเช่นในการรักษาโรคมะเร็ง สิ่งที่แพทย์สมัยใหม่มักจะทำก็คือ พยายามฆ่าเซลล์มะเร็งให้ตายให้หมด ถ้าไม่ใช่สารเคมี ก็ใช้การผ่าตัดใหญ่หรือไม่ก็ฉายสารกัมมันตรังสี ไม่ว่าวิธีใดก็เป็นการทำลายล้างทั้งสิ้น ผลก็คือร่างกายของคนไข้กลายเป็นสนามรบ ซึ่งก็แน่นอนว่าสนามรบย่อมต้องมีการสูญเสีย ร่างกายก็เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การยอมรับความตายเช่นนี้มีได้หมายความว่า การแพทย์จะยอมแพ้ไม่ยอมรับรักษาคนไข้อีกต่อไป การคิดเช่นนี้ก็เท่ากับยอมรับตั้งแต่ต้นว่าการรักษาโรคเป็นการสู้รบในสงคราม และความตายคือการพ่ายแพ้ แต่แทนที่เราจะคิดแบบนั้น เราอาจคิดใหม่ว่า ความตายก็ไม่ใช่อะไรเลวร้าย การที่ความตายมารออยู่ข้างหน้าเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เราหันมาสนใจ หรือฝึกปฏิบัติตนเพื่อเตรียมตัวตายอย่างมีสติ เพื่อให้ตัวเรารู้ตัวว่ากำลังเดินทางไปทางไหนเมื่อตายไปแล้ว จะได้ไม่หลงทางอยู่ในโลกหลังความตาย เพื่อให้การตายของเราเป็นการจากไปอย่างสงบ ซึ่งก็จะเป็นอุทาหรณ์ให้แก่คนที่เราจากมาด้วยว่า ความตายเป็นโอกาสทองของชีวิตในการเผชิญหน้ากับสิ่งที่ในชีวิตเราจะไม่มีโอกาสได้รับรู้โดยตรงเลย การแพทย์หรือพยาบาลที่ยอมรับความตาย ก็ไม่ใช่แบบพวกชี้แพ้ แต่เป็นระบบคิดที่กล้าหาญชาญอย่างยิ่ง เนื่องจากกล้าเผชิญกับสิ่งที่โลกสมัยใหม่หันหลังให้มาตลอด เหตุที่โลกสมัยใหม่หันหลังให้ความตายก็คือว่าประการแรกไม่มีใครรู้ว่าความตายเป็นอย่างไร เพราะยังไม่มีใครเคยกลับมาเล่าให้ฟัง (หรือกลับมาแล้วก็ยืนยันไม่ได้) ประการที่สอง คนที่กลัวตายมักจะเกิดจากความกลัวว่าจะต้องจากโลกนี้ไป ยังอาลัยอวรณ์อยู่ ซึ่งหากเข้าใจความเป็นจริงว่าโลกใบนี้ไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าเงาในน้ำ หรือฟองน้ำในอากาศแล้ว ความตายของเราก็ไม่ใช่เรื่องใหญ่โตอะไรนัก เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติของโลกเท่านั้น นอกจากนี้ การแพทย์ที่กล้าเผชิญกับความตายก็ยังสอดคล้อง

กับมิติทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่การแพทย์ที่มุ่งจะเอาชนะหรือประหัตประหารอย่าง เดียว แพทย์ไม่ได้รับการศึกษาแบบทหารต่อสู้กับศัตรู แต่พยายามทำให้วิถีชีวิต รวมไปถึงบริบทต่างๆ ของชีวิตให้ประสานกลมกลืนกัน ซึ่งจะช่วยให้โอกาสของการ เกิดโรครมีน้อยลง และเมื่อเกิดโรครมาแล้วก็พยายามหาทางให้มิติทางจิตวิญญาณ เข้ามาประสานกับกระบวนการรักษา เพื่อให้การรักษาโรครไม่ใช่การทำให้ร่างกาย กลายเป็นสนามรบไป

ที่พูดมาเช่นนี้มีได้หมายความว่าให้เราพากันไปตายกันหมด เรามีหน้าที่ ที่จะต้องมีชีวิตอยู่ อันนี้ไม่มีใครปฏิเสธได้ แต่เมื่อความตายมาเยือนเราอย่าง ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เราก็ควรจะถือโอกาสนี้เป็นโอกาสพิเศษของชีวิต สิ่งสำคัญก็คือว่า ขณะนี้เรากำลังมีชีวิต มีสุขภาพดีๆ อยู่ ก็ควรจะทำชีวิตของเราให้มีความหมายให้ มากที่สุด ในการประชุม อาจารย์ลีวาลี คิริโล ได้ให้ข้อมูลกับข้อคิดอันน่า สนใจยิ่งเกี่ยวกับการรักษาจิตวิญญาณ หรือที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า ‘spiritual healing’ แนวคิดก็คือว่า การรักษานั้นไม่ควรหยุดอยู่เฉพาะร่างกายของผู้ป่วย เท่านั้น แต่ควรให้ความสนใจและความสำคัญแก่จิตวิญญาณของเขาด้วย เรื่องนี้ ยิ่งเป็นเรื่องสำคัญหากผู้ป่วยอยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิต เขาไม่ควรได้รับการ ปฏิบัติราวกับเป็นเครื่องจักรที่หายใจได้ เขาก็มีชีวิตจิตใจ มีญาติพี่น้อง มีศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์ ซึ่งหมายความว่าเมื่อเวลาที่เขาจะตายนั้น แพทย์พยาบาล รวมทั้งญาติควรจะให้เกียรติเขา และที่สำคัญก็คือพยายามนำพาวิญญาณของเขา ให้เกิดความสงบ ซึ่งประเด็นนี้จะเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด

ทัศนคติเกี่ยวกับความตายของผู้ป่วย

บทความของอาจารย์คณะพยาบาลฯ ทั้งสามท่าน รวมทั้งของอาจารย์รีนเริง เป็นการมองความตายจากมุมมองของบุคคลากรสุขภาพ เป็นการมองความตายจาก ผู้ที่ยังไม่ตายในเวลาอันใกล้ แต่บทความของอาจารย์จันทิมา เรื่อง “การตายและ ความตายในมุมมองของผู้ติดเชื้อ/ผู้ป่วยเอดส์” เป็นการเสนอมุมมองความตายจาก ผู้ที่กำลังจะประสบกับความตายโดยตรง บทความเป็นการนำเสนอมุมมองของ ผู้ป่วยกับผู้ติดเชื้อเอชไอวี หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าผู้ป่วยเอดส์ เป็นที่ทราบกันว่า

โรคนี้เมื่อเป็นแล้วก็มีแต่ตายสถานเดียว อยู่ที่ว่า จะช้าหรือเร็วแค่นั้น ดังนั้น ความตายจึงเรียกได้ว่าอยู่กับผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อเอชไอวีทุกลมหายใจเข้าออก ผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อหลายคนก็ทำใจไม่ได้กับความตายที่จะมาถึง แต่ อาจารย์จันทิมา ก็รายงานว่า มีผู้ป่วยกับผู้ติดเชื้ออีกหลายคนเหมือนกัน ที่เผชิญหน้ากับความตายอย่างรู้เท่าทันและอย่างสงบ

ประเด็นสำคัญในบทความของอาจารย์จันทิมาอยู่ที่ว่า การรอคอยความตายของผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อเอชไอวีนั้น มักจะถูกมองว่าเป็นการรอคอยที่ไร้ความหมาย ไร้หนทางการต่อสู้ ราวกับว่าชีวิตของผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อนั้นไม่มีอีกต่อไปแล้ว ทำหน้าที่ของผู้มีอำนาจเช่นรัฐบาล ก็มักจะมองผู้ป่วยเหล่านี้ว่าไม่มีคุณค่าอะไร รอแต่จะตายเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นก็อาจมีทัศนคติไปในทำนองว่า ผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อเหล่านี้เป็นภาระของสังคม ที่จะต้องหาเงินมาเป็นค่ายาค่ารักษา ฯลฯ ของเขา อาจารย์จันทิมาพยายามชี้ให้เห็นว่า ทัศนคติเหล่านี้ผิดอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะไม่ตรงกับข้อเท็จจริงแล้ว ยังทำให้การดำเนินนโยบายเพื่อแก้ปัญหาผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อเอชไอวี เป็นไปได้ไม่เต็มที่ แท้จริงแล้วผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อเหล่านี้ ก็ยังสามารถมีส่วนร่วมในด้านต่างๆ ของสังคมได้อยู่ ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้แหละได้แก่การที่พวกเขาจะมีความหมายในชีวิต การไปปฏิบัติพวกเขาทำให้โรคของเขายังเป็นหนักขึ้น ทัศนคติที่ดูถูกเหยียดหยามผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อ จึงสมควรต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไข แทนที่จะมองพวกเขาว่าเป็นผู้กระทำผิด ก็ควรจะมองว่าพวกเขาเป็นพวกโซคร้ายรับเคราะห์กรรม ซึ่งสมควรที่สังคมจะเข้าไปดูแลเยียวยา ไม่ใช่ซ้ำเติมให้พวกเขาต้องทนทุกข์มากขึ้น

ประเด็นทางกฎหมายเกี่ยวกับความตาย

นอกเหนือจากบทความเกี่ยวกับการแพทย์และพยาบาลแล้ว อาจารย์แสวง บุญเฉลิมวิภาส ก็เสนอบทความเกี่ยวกับประเด็นทางกฎหมายไว้อย่างน่าสนใจ จุดโฟกัสของอาจารย์แสวงอยู่ที่การวินิจฉัยการตายทางการแพทย์ ซึ่งเราได้อภิปรายกันมาแล้ว อาจารย์แสวงบอกว่า ตามกฎหมายแล้ว การวินิจฉัยการตายเป็นเรื่องเทคนิคทางการแพทย์ ซึ่งต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ตัดสินว่า การตาย

เกิดขึ้นหรือยัง พุดง่าย ๆ ก็คือว่า ต้องให้หมอเป็นผู้ตัดสินว่าคนๆ หนึ่งตายแล้ว หรือยัง เรื่องนี้แตกต่างจากในสมัยก่อน หรือในสามัญสำนักของเรา เพราะเราคิดว่าเราไม่จำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการตัดสินว่าใครตายหรือยัง คือถ้าตัวแข็ง ไม่หายใจ ฯลฯ ก็น่าจะตัดสินได้ว่าตายแล้ว โดยที่ไม่ต้องพึ่งผู้เชี่ยวชาญ อย่างไรก็ตาม ปัญหาอยู่ที่ว่าในบริบทของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทำให้การมีชีวิตอยู่หรือการตายเป็นเรื่องซับซ้อนอย่างที่เห็นกันมาก่อนหน้าแล้ว การตัดสินการตายก็เลยกลายเป็นเรื่องทางเทคนิคไป เช่นเดียวกับการตัดสินว่าตึกสร้างได้มาตรฐานหรือยัง ซึ่งแน่นอนว่าต้องอาศัยนักเทคนิคผู้เชี่ยวชาญ

นอกจากนี้ อาจารย์แสวงก็ยังได้เสนอประเด็นทางกฎหมายอันน่าสนใจไว้หลายประการ ประเด็นหนึ่งที่ได้แก่เรื่องสิทธิการตาย ซึ่งปัจจุบันได้เริ่มมีการพูดกันมากขึ้น สิทธิการตาย หรือ right to die ในภาษาอังกฤษ หมายถึงการที่บุคคลที่เจ็บป่วยทรมานจนไม่อยากจะมีชีวิตอยู่อีกต่อไปได้เลือกที่จะหยุดชีวิตของตนเองลง ซึ่งต้องมีการทำเป็นสัญญานิติกรรมอันมีผลตามกฎหมาย เช่น การทำพินัยกรรมไว้ เมื่อตนเองยังรู้สึกตัวดีอยู่ บอกว่าหากตนเองต้องป่วยหนักมีอาการอย่างนั้นอย่างนี้ อย่าให้แพทย์พยายามประทั่งชีวิตเอาไว้ด้วยเครื่องมือต่างๆ พินัยกรรมนี้ก็มีรายละเอียดแตกต่างกันออกไปมากมาย แล้วแต่ลักษณะของโรคที่อาจจะเกิดขึ้น หรือความต้องการของผู้ป่วยเอง การอภิปรายเกี่ยวกับสิทธิการตายนี้มีที่มาจากการพัฒนาของการแพทย์สมัยใหม่ ที่ทำให้คนที่กำลังจะตายสามารถประทั่งชีวิตตนเองไปได้เรื่อยๆ ด้วยเครื่องมือเช่นเครื่องช่วยหายใจหรืออื่นๆ ผู้ป่วยต้องทรมานอยู่กับโรคร้ายซึ่งไม่มีทางรักษาให้หายขาดได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทำให้หลายฝ่ายคิดว่าน่าจะมีวิธีการที่ผู้ป่วยแบบนี้จะบอกแพทย์กับผู้เกี่ยวข้องได้ก่อนที่จะอยู่ในสภาพป่วยหนัก ว่าเขาไม่ต้องการได้รับการรักษาแบบนี้แบบนั้น ซึ่งก็ถือว่าเป็นสิทธิของผู้ป่วยเองที่จะเลือกรูปแบบหรือขนาดของการรักษาของตนเอง เรื่องสิทธิการตายนี้ยังเป็นที่ถกเถียงกันกว้างขวาง ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ ท่าทีของบทความต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ก็คือว่า เราน่าจะมีการแสดงออกกับการบังคับใช้สิทธิการตายในบางรูปแบบ เช่นการทำพินัยกรรมเป็นต้น ทั้งนี้ก็เนื่องมาจาก

หลักใหญ่ว่าการตายไม่ใช่ศัตรูของชีวิต และเราควรอยู่กับความตายอย่างสันติ ไม่ใช่มุ่งจะเอาชนะให้แตกหักกันไปข้างหนึ่ง

ศาสนาคริสต์

บทความเรื่อง “ชีวิต ความตายและการตาย: มุมมองของชาวคริสต์” ของ อาจารย์วรยุทธ เป็นหนึ่งในสองบทความในหนังสือที่ว่าด้วยพรรณนาเกี่ยวกับความตายในศาสนาอื่นนอกเหนือจากพระพุทธศาสนา อาจารย์วรยุทธเริ่มจากคำถามว่าชีวิตคืออะไร คำตอบก็คือว่า ชีวิตของสัตว์กับพืชก็เป็นแบบเดียวกันในวิชาชีววิทยาที่พิเศษคือชีวิตของมนุษย์ ซึ่งศาสนาคริสต์สอนว่าประกอบด้วยสองส่วน ส่วนแรกเหมือนกับของสัตว์หรือพืช คือมีการเติบโต สืบพันธุ์ ฯลฯ ส่วนที่สำคัญกว่าได้แก่ส่วนของจิตวิญญาณอันเป็นอมตะ ชีวิตทั้งหลายพระเจ้าเป็นผู้สร้างขึ้น และชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิตทั้งหมดเท่านั้น เพราะจะมีชีวิตหลังความตาย ซึ่งจะกลับมารวมกับร่างที่ตายไปแล้วในวันพิพากษาหรือวันสิ้นพิภพ ผู้ที่ทำความดีจะได้รับชีวิตนิรันดร์ ไปอยู่ในสวรรค์เป็นนิรันดร์ ส่วนผู้ที่ทำความชั่วก็จะรับโทษทัณฑ์อย่างถาวรเช่นเดียวกัน

ในกรณีของความตาย อาจารย์วรยุทธกล่าวว่ามีความหมายอยู่สามประการ ได้แก่การที่กายกับวิญญาณแยกออกจากกัน การสิ้นสุดของชีวิต และ ‘รหัสยธรรมลึกลับ’ (mystery) ความหมายประการแรกเป็นที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ซึ่งก็ได้แก่การตายตามธรรมดาทั่วไป ความตายในความหมายที่สองเป็นเรื่องของชาวคริสต์โดยเฉพาะ กล่าวคือเมื่อมนุษย์คู่แรกคืออาดัมกับเอวา ได้ทำผิดต่อพระเจ้าโดยไปกินผลไม้ต้องห้าม ผลก็คือแทนที่จะอยู่ในสวรรค์ก็เผลออย่างไม่ต้องเจ็บปวดและไม่ตาย ก็กลับต้องเผชิญกับความทุกข์เหล่านี้ ลูกหลานของอาดัมกับเอวาก็ต้องทนทุกข์เช่นนี้ถ้วนทั่วทุกคน อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็ยังมีทางรอดกล่าวคือทำความดี อาจารย์วรยุทธกล่าวว่าชีวิตของมนุษย์เหมือนกับ ‘บ้านชั่วคราว’ ที่พระเจ้าสร้างมาให้มนุษย์เช่าเพื่อทดสอบมนุษย์ ความตายก็คือการสิ้นสุดสัญญาเช่า แล้วพระเจ้าก็จะมาเช็คบัญชีแล้วก็ตัดสินใจไปตามนั้น ประการที่สาม ความตายเป็นรหัสยธรรมลึกลับตรงที่ว่าเราไม่สามารถล่วงรู้ทุกๆ

อย่างเกี่ยวกับความตายได้ สิ่งสำคัญก็คือความตายมีความหมายในแง่บวก เป็นประตูไปสู่ชีวิตนิรันดร์ ปัญหาคือความตายเป็นเช่นนี้ได้อย่างไร อาจารย์วรยุทธ กล่าวไว้ดังนี้

คำตอบอยู่ที่พระเยซูเจ้า คำตอบอยู่ที่ชีวิต มหาทรมาณ (passion) การสิ้นพระชนม์และการกลับคืนพระชนม์ชีพ (resurrection) ของพระองค์ อาดัมเป็นผู้ก่อให้เกิดความตายขึ้นบนโลก พระเยซูเจ้า ในฐานะที่เป็น ‘อาดัมใหม่’ เป็นผู้พิชิตความตายให้กับชาวโลก ความจริงข้อนี้ไม่ต้องอาศัยวิวิรรณ์ แต่อาศัยการเป็นประจักษ์ พยานยืนยันของพระอัครสาวก อัครสาวกยอมตายเพื่อยืนยันข้อเท็จจริงดังกล่าว ชาวคริสต์เชื่อว่าถ้าหากเรา ‘แบกกางเขน’ เดินตามพระคริสต์ เราก็จะได้คืนชีพพร้อมกับพระองค์หลังจากที่ตายไปแล้ว พระเยซูเจ้าตรัสว่า ‘เราคือหนทาง ความจริงและชีวิต ไม่มีใครไปหาพระบิดาได้นอกจากผ่านทางเรา’ จากคำกล่าวอันนี้ทำให้หลายคน เข้าใจผิดคิดว่าคนที่เขาตัวรอดไปสวรรค์ได้จะต้องเป็นชาวคริสต์ เท่านั้น อันที่จริงใครที่ทำความดีแม้กับคนที่ต่ำต้อยที่สุด ก็เท่ากับทำกับพระองค์เอง ดังคำกล่าวที่ว่า ‘เราบอกความจริงแก่ท่านทั้งหลายว่า ท่านทำสิ่งใดต่อพี่น้องผู้ต่ำต้อยที่สุดของเราคนหนึ่ง ท่านก็ทำสิ่งนั้นต่อเรา’

ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ตรงที่อาจารย์วรยุทธพูดว่า หากเรา ‘แบกกางเขน’ ตามพระเยซูเจ้าไป เราก็จะได้พบกับชีวิตนิรันดร์เช่นเดียวกับพระองค์ คำกล่าวนี้ มีความหมายลึกซึ้งมากมาย การแบกกางเขนนี้ไม่ได้หมายความว่าเราเอาไม้กางเขนมาเดินแบกแล้วก็จะหวังได้ว่าจะไปสวรรค์ แต่หมายความว่าเราต้องปฏิบัติตนเช่นเดียวกับที่พระเยซูได้ทรงปฏิบัติเป็นตัวอย่างไว้ให้ ด้วยวิธีนี้เท่านั้นที่เราจะมีชีวิตรอดและเอาชนะความตายได้ การที่พระเยซูทรงเดินแบกกางเขนในพระมหาทรมาณนั้น ก็เป็นเครื่องหมายแสดงให้เราเห็นว่า แม้แต่พระองค์ซึ่งทรงเป็นพระบุตรของพระเจ้า ก็ยังยอมถูกทารุณกรรมต่างๆ นานา จนแม้

กระทั่งถูกลงโทษประหารชีวิตแบบที่ร้ายแรงที่สุด ก็ยังไม่ทรงเลิกพระปณิธาน ซึ่งก็ได้แก่การที่พระองค์ทรงเป็นพระผู้ไถ่บาปให้แก่มนุษย์ทั้งหลายนั่นเอง ทีนี้สิ่งที่มีมนุษย์ต้องทำตามก็คือเลียนแบบพระองค์ เดินแบกกางเขนบ้าง ถึงแม้ว่าเราจะไม่ได้แบกไม้กางเขนไปยังลานประหารตามวิธีประหารนักโทษของชาวโรมันก็ตาม แต่เราก็ยังแบกได้ด้วยการรักผู้อื่นยิ่งกว่าตนเอง ด้วยการซึมซับรับเอาความทุกข์ยากของทุกๆ คนมาไว้ที่ตนเอง เพื่อให้เรามองเห็นว่าแท้จริงแล้วสรรพชีวิตล้วนสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การรักผู้อื่นไม่ได้หมายความว่าเรามีความรู้สึกดีๆ ห่วงใย ให้แก่ผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังประกอบไปด้วยการลงมือกระทำและการตั้งจิตมั่นที่จะช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากบาป หรือพ้นจากทุกข์ในทุกวิถีทางที่จะทำได้ และด้วยวิธีนี้เองที่เราทั้งหลายจะสามารถเอาชนะความตายได้ และได้รับพรคือชีวิตนิรันดร

อิสลาม

บทความเรื่อง “อิสลาม: ความตายไม่ใช่จุดจบของชีวิต” ของอาจารย์ปราณี พาพานิช เป็นบทความที่มุ่งเสนอแง่มุมของอิสลามที่มีต่อความตาย จุดสำคัญก็คือสิ่งที่ข้อบทความของอาจารย์ที่กล่าวไว้ นั่นคือความตายไม่ใช่จุดจบของชีวิต ซึ่งก็ตรงกันกับคำสอนของศาสนาคริสต์และของพระพุทธศาสนา อาจารย์ปราณีกล่าวว่า

เนื่องจากวิญญาณของมนุษย์ถูกมลาอิกะฮ์เก็บไปยังสถานที่หนึ่ง เพื่อรับผลของการกระทำของตนและไปพำนักในโลกแห่งการรอดคอย วันพิพากษา หรือโลกบรัชด์ วิญญาณของผู้ตายจะถูกสอบสวนโดยมลาอิกะฮ์ที่ชื่อมุง์กรและนะกีร์ ผู้ตายจะถูกทรมานถ้าเขาฝ่าฝืนคำสั่งของพระเจ้า และจะได้เห็นและรับรู้ผลตอบแทนของการทำดีของเขา ทั้งในยามเช้าและยามเย็น แม้ว่าการตายของมนุษย์จะส่งผลให้เขาต้องยุติการทำงานของเขา แต่การงานบางประเภทก็มีผลต่อเขาตลอดไป เช่น การให้ทานที่ยังประโยชน์แก่สาธารณชน การสอนความรู้ที่ยังประโยชน์ให้ผู้อื่น และการมีลูกที่ดีขอพรให้ ดังนั้นความตายจึงไม่ใช่

สิ่งน่ากลัว หรือน่าหวาดหวั่น เพราะมันเป็นกำหนดของพระเจ้าและเป็นไปเพื่อความสมบูรณ์ของชีวิต ดังที่มีกล่าวไว้ในอัลกุรอาน (3:145) ความว่า “และมีเคยปรากฏแก่ชีวิตใดที่จะตายนอกจากด้วยอนุมัติของอัลลอฮ์เท่านั้น ทั้งนี้เป็นลิขิตที่ถูกกำหนดไว้ และผู้ใดต้องการผลตอบแทนในโลกนี้เราก็จะให้แก่เขาจากโลกนี้ และผู้ใดต้องการผลตอบแทนในปรโลก เราก็จะให้แก่เขาจากปรโลกและจะตอบแทนแก่ผู้กตัญญูทั้งหลาย”

นั่นคือความตายเป็นเพียงอีกขั้นตอนหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่ของวิญญาณ ในพระคัมภีร์มีการกล่าวไว้ว่า ไม่มีใครถึงแก่ความตายได้นอกจากด้วย “อนุมัติของอัลลอฮ์” การเกิด การตาย การดำรงอยู่ของมนุษย์อยู่ในสายพระเนตรของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งใดหลุดรอดไปได้ เพราะฉะนั้นผู้ที่กระทำความผิดบาปจึงทำไปด้วยความไม่รู้ หรือหลงผิดไปคิดว่าพระเจ้ามิได้ทรงรับรู้อยู่ตลอดเวลา การสำนึกเช่นนี้จะทำให้ชีวิตของเราอบถวายแด่พระเจ้า และจะไม่หลงผิดไปได้เลย เมื่อความตายมาเยือนก็จะเป็นเพียงการเปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่ จากโลกนี้ไปสู่ปรโลกเท่านั้น จึงน่าจะเป็นสิ่งยินดีด้วยซ้ำแก่ผู้มอบกายถวายชีวิตให้แก่พระเจ้า การกลัวความตายจะเกิดขึ้นเพียงแก่ผู้ที่ไม่เห็นความจริงข้อนี้ คิดไปว่าชีวิตปัจจุบันของตนสำคัญมากกว่าชีวิตในโลกหน้า ซึ่งผู้ที่ยึดมั่นในพระเจ้าอย่างเต็มที่ จะเป็นอิสระอย่างบริบูรณ์จากความคิดเช่นนี้

นอกจากนี้อาจารย์ปรานียังได้เล่าเกี่ยวกับพิธีกรรมการจัดการศพของชาวมุสลิมเอาไว้อีกด้วยซึ่งนับว่าเป็นประเพณีมาก

พระพุทธศาสนา

เถรวาท

บทความเกี่ยวกับแง่มุมทางศาสนาส่วนใหญ่ในหนังสือเล่มนี้มาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งเราก็ได้เห็นบทความของอาจารย์สุลักษณ์ไปแล้ว สิ่งพิเศษไปกว่าการประชุมทางศาสนาอื่นๆ ก็คือ ในหนังสือเรามีบทความจากฝ่ายวัชรยาน

ซึ่งเป็นนิยายหนึ่งของพระพุทธรศาสนาซึ่งนับถือกันในทิเบต บทความเกี่ยวกับความตายในทรรศนะของพระพุทธรศาสนาฝ่ายเถรวาทมีเรื่อง “พุทธรศานากับธรรมชาตินิยม: ทรรศนะเรื่องนรกสวรรค์และชีวิตหลังความตาย” ของ รศ.ดร. ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์ “ความคิดเรื่องความตายในพระพุทธรศาสนา” ของ ศ.ปริชา ช่างขวัญยืน กับ “การเกิดกับการตายในพระพุทธรศาสนาเถรวาท” ของ รศ.ดร.สมภาร พรหมทา ส่วนของวัชรยานก็มีเรื่อง “พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของทิเบต” ของ Kunga Sangbo Rinpoche “ความตายอันงดงามของผู้ปฏิบัติวัชรยาน” ของ รศ.ดร.กฤษดาวรรณ หงศ์ลดารมภ์ และ “ความตาย กระบวนการตายและการเกิดใหม่” ของคุณวัชรตารา อมิตาภาพร คำสอนหลักของพระพุทธรศาสนาทุกนิกายเกี่ยวกับความตายอยู่ที่ว่า ให้เรามองความตายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและของธรรมชาติความตายเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นแทนที่จะมาคร่ำครวญถึงความตาย หรือกลัวความตาย เราควรจะมาตระหนักรู้เกี่ยวกับความตาย และเตรียมตัวเผชิญกับความตายในขณะที่เรายังทำได้ ซึ่งเมื่อความตายมาถึงจริงๆ เราก็จะพร้อมและรู้ตัวว่ากำลังเกิดอะไรขึ้น

คำสอนสำคัญประการหนึ่งในเรื่องนี้ได้แก่เรื่องมรณสติ หรือการระลึกถึงความตาย และบทความของ อาจารย์สมภาร ก็เป็นการแจกแจงอย่างละเอียดเกี่ยวกับทรรศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในพระสูตรมีเรื่องเล่าอยู่ว่า พระพุทธรเจ้าทรงถามพระอานนท์ว่า พระอานนท์มีมรณสติมากน้อยก็ครั้งในหนึ่งวัน พระอานนท์ทูลตอบว่านึกถึงความตายประมาณเจ็ดครั้งต่อวัน การนึกถึงความตายนี้ก็คือการระลึกว่า ชีวิตร่างกายของเรานี้ไม่ใช่สิ่งจริงยั่งยืนสักวันหนึ่งก็ต้องแตกดับลงไป และการแตกดับนี้ก็อาจเกิดขึ้นช่วงเวลาใดๆ ก็ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระอานนท์ว่า พระอานนท์ยังประมาทเกินไป ผู้ปฏิบัติธรรมควรระลึกถึงความตายอยู่เสมอๆ หากระลึกได้ตลอดเวลาหรือทุกขณะจิตได้ก็จะดีมาก ข้อความจากพระสูตรตรงนี้บ่งให้เห็นถึงความสำคัญของการระลึกถึงความตาย หรือมรณสติเป็นอย่างมาก เราควรระลึกอยู่ตลอดเวลาว่า ร่างกายของเราจะต้องแตกสลายเข้าเมื่อใดก็ได้ อาจจะเป็น ณ วินาทีนี้ หรืออีกไม่กี่

ชั่วโง่งข้างหน้า การทำเช่นนี้จะทำให้เราไม่ประมาท เร่งรีบชวนชวายเป็นกิจที่ต้องทำให้สำเร็จ ซึ่งตามพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แก่การบำเพ็ญเพียรเพื่อให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ บรรลุถึงพระนิพพาน การที่เราตระหนกอยู่แก่ใจเกี่ยวกับความจริงของชีวิตตรงนี้ ทำให้เรามีสติอยู่ตลอดเวลา การเกิดเป็นมนุษย์นี้ยากเย็นยิ่งนัก เรามีโอกาสอันวิเศษยิ่งที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ในชาตินี้ เพราะฉะนั้นหากเราไม่เร่งรีบปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ก็เท่ากับว่าการเกิดของเราในชาตินี้เสียไปเปล่าๆ และก็ไม่มีหลักประกันว่าหากเราไม่รีบชวนชวายเป็นกิจให้พ้นทุกข์ในชาตินี้ เราจะเกิดมาเป็นมนุษย์อีกในชาติหน้า ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นเราอาจจะต้องรออีกหลายกัป กว่าจะได้ร่างมาเป็นมนุษย์อีก

อาจารย์ปรีชา เสนอว่า พระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนาแห่งความตาย” ที่กล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า พระพุทธศาสนาจะสอนให้คนไปตายกันหมด แต่อาจารย์ปรีชากล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่ความตาย หรือความไม่เกิดอีก” ผู้ที่ยังกลัวตายอยู่ก็ยอมแสดงว่ายังไม่ปรารถนาในนิพพาน เนื่องจากการบรรลุนิพพานก็เท่ากับตายโดยสิ้นเชิง นั่นคือตายเสียจากสังสารวัฏทั้งหมด เราควรจะต้องหลีกเลี่ยงจากทรรคนะสุดโต่งทั้งสอง ได้แก่ สัสสตทิฎฐิ หรือทรรคนะที่ถือว่ามีสิ่งต่างๆ เทียงแท้ถาวร กับอุจเฉททิฎฐิ ซึ่งถือว่าสรรพสิ่งไม่มีแก่นสารสาระอะไรเลยทั้งสิ้น ผู้ที่เชื่อสัสสตทิฎฐิจะเกลียดกลัวความตาย เนื่องจากความตายเป็นการสิ้นสุด การแตกดับของร่างกาย ผู้ที่เชื่อเช่นนี้ก็มักจะคิดว่า การตายเป็นเพียงการพักผ่อนชั่วคราวเท่านั้น แท้ที่จริง ‘ตัวเรา’ ก็ยังดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนี้ ส่วนอุจเฉททิฎฐิจะถือว่า การตายเป็นการแตกดับโดยสิ้นเชิงของตัวเรา ร่างกายของเรา ทุกสิ่งทุกอย่างของเรา ดังนั้นความตายจึงเหมือนกับการนอนหลับสนิท ไม่มีอะไรน่ากลัว ทรรคนะนี้เหมือนกับของเอพิคิวรัสที่เราเห็นกันมาแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นทรรคนะแบบมีตัวตนถาวร หรือไม่มีอะไรเลย ก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนาทั้งนั้น อาจารย์ปรีชาบอกว่า ความตายที่แท้ได้แก่พระนิพพาน อาจารย์ปรีชากล่าวว่า “วิภูฏสงสารนี้จะหยุดลงได้ ความเปลี่ยนแปลงจะหยุดลงได้ก็เมื่อพ้นอำนาจกิเลสอย่าง

สิ้นเชิงด้วยการละกิเลส ไม่ยินดีในกิเลส เห็นความทุกข์จากกิเลสพ้นจากอำนาจกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดแล้ว ก็ไม่มีเหตุให้เกิดอีก ไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดการปรุงแต่ง ก็ไม่เกิดกรรมดีชั่วอันเป็นผลของกิเลสและไม่มีวิบากที่จะเป็นเชื้อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของชีวิตไปตามการปรุงแต่งก็สิ้นสุด ไม่มีการเกิดใหม่ นั่นคือนิพพาน หรือความดับกิเลสหมดสิ้น เป็นความตายไปจากกิเลสและไม่เกิดใหม่ด้วยอำนาจกิเลส โดยนัยนี้ นิพพานจึงเป็นความตายที่แท้” ทั้งหมดนี้หมายความว่า นิพพานเป็นการตายจากสังสารวัฏ การพูดเช่นนี้แน่นอนว่า ย่อมเป็นการพูดแบบเปรียบเทียบ เพราะนิพพานไม่ใช่การตาย ไม่ใช่ว่ามีร่างหรือมีตัวตนอยู่ และเมื่อร่างนั้นดับไปจึงเป็นนิพพาน แต่ความหมายก็คือว่า ผู้ที่เข้าถึงพระนิพพาน จะไม่มีวันหวนกลับมาสู่สังสารวัฏอีก เปรียบเหมือนกับว่าผู้หนึ่งได้ตายจากสังสารวัฏไปแล้ว แต่การที่ผู้หนึ่งเข้าพระนิพพานก็ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีผู้หนึ่งอีกต่อไป พูดให้ถูกก็คือว่า การที่อาจารย์ปริชากกล่าวว่าพระนิพพานเป็นความตายที่แท้ ไม่ได้หมายความว่าก่อนเข้าพระนิพพาน มีบุคคลอยู่และบุคคลนั้นสูญไปหรือตายไปเมื่อเข้าพระนิพพาน แต่หมายความว่า การมีหรือไม่มีบุคคลนั้นเป็นเพราะเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และในพระนิพพานไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน และก็ไม่มีการดับไปหรือสูญไปของบุคคลอีกด้วย (เพราะมิฉะนั้นแล้วจะเป็นอุจเฉททิฏฐิไป) พูดง่าย ๆ ก็คือว่า ในพระนิพพานไม่มีตัวตนและก็ไม่มีการดับไปของตัวตน ประเด็นนี้จะได้รับการขยายความมากขึ้นในปรัชญาของพระพุทธศาสนาภายหลัง

ในบทความของ อาจารย์ทวีวัฒน์ อาจารย์มุ่งเสนอว่าพระพุทธานุศาสนามีทรรศนะเป็นแบบธรรมชาตินิยม (naturalism) ซึ่งต่างจากทั้งสสารนิยมและจิตนิยม เนื้อหาใหญ่ๆ ก็อยู่ที่ว่า ทั้งสสารนิยมกับจิตนิยมต่างก็ยังไม่สามารถอธิบายกระบวนการปฏิสัมพันธ์กันของทั้งจิตและสสารได้ ในขณะที่ธรรมชาตินิยมเสนอว่า จิตเป็นผลจากการวิวัฒนาการของสสาร ตามทรรศนะนี้จิตไม่ใช่หนึ่งเดียวกับสสาร แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจิตเป็นสสารไปทั้งหมด แต่จิตเกิดจากสสารหรือเป็นการรวมตัวกันเข้าอย่างละเอียดซับซ้อนยิ่งของสสารนั่นเอง ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่า ความตายในปัจจุบันได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบอบทุนนิยมสมัย-

ใหม่ไปแล้ว อันที่จริงเรื่องนี้ก็ไม่น่าแปลกอะไร เพราะทุกคนที่เคยไปติดต่อกับ วัดเพื่อจัดงานศพให้แก่ญาติที่เสียชีวิตไป ก็ทราบเป็นอย่างดีว่า ทางวัดมีการจัด แพ็คเอกสารศพ ฯลฯ เป็นอย่างไร ค่าใช้จ่ายเป็นอย่างไร แต่ที่อาจารย์ทวีวัฒน์ เสนอก็คือว่า ปัจจุบันได้มีการทำธุรกิจกับความกลัวตายของมนุษย์ มีการค้นคว้า วิจัยกันอย่างขนานใหญ่โดยเฉพาะในโลกตะวันตก เกี่ยวกับทำอะไรจะไม่ให้ตาย หรือแม้กระทั่งไม่ให้แก่ ซึ่งก็มีการค้นคว้าทฤษฎีและเชื่อกันว่า ไม่ใช่เรื่องเพ้อฝันอีกต่อไป เรื่องนี้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เราคงให้ความสนใจอภิปรายหรือคิดกันต่อไปว่า ความตายที่เป็นเรื่องของจิตวิญญาณโดยตรงนั้น ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบ พุทธนิยมโลกาภิวัตน์ไปตั้งแต่เมื่อใด และเราควรจะทำอย่างไรกันดี

วัชรยาน

ในหนังสือเล่มนี้มีบทความเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาวัชรยานสองบท บทแรกได้แก่เรื่อง “ความตาย กระบวนการตายและการเกิดใหม่” ของ คุณวัชรดารา อมิตาภภาพ และอีกบทหนึ่งเป็นการสรุปการบรรยายของกุงกา ซังโป รินโปเช จากการประชุม อันที่จริงในการประชุมเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 ที่ผ่านมา ก็ยังมีการบรรยายของ รศ.ดร.กฤษดาวรรณ หงส์ลัดดารมภ์อีกด้วย แต่เนื่องจากอาจารย์มีภารกิจมาก จึงไม่อาจเขียนบทความฉบับเต็มมาลงในนี้ได้ แต่อย่างไรก็ตามเราก็จะเสนอบทสรุปของการบรรยายของอาจารย์เอาไว้ตรงนี้ ในบทความของคุณวัชรดารา มีการเสนอแนวคิดหลักๆ เกี่ยวกับความตายและการตาย ทั้งในการแพทย์สมัยใหม่ และในพระพุทธศาสนาวัชรยาน และได้ให้รายละเอียดมากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับทฤษฎีเรื่องการตายของวัชรยานที่น่าสนใจก็คือเราสามารถเปรียบเทียบการบรรยายกระบวนการตาย ในประเพณีของเถรวาทและวัชรยาน ตลอดจนเปรียบเทียบทั้งสองกับการบรรยายกระบวนการตายในการแพทย์สมัยใหม่ ประเด็นที่คุณวัชรดาราสนใจเป็นพิเศษได้แก่การนิยามความตาย เราได้เห็นกันไปแล้วว่า ทางการแพทย์สมัยใหม่นั้นตกลงกันว่า การตายเกิดขึ้นเมื่อสมองหยุดทำงาน ถึงแม้ว่าปอดกับหัวใจจะทำงานอยู่ด้วยแรงของเครื่องช่วยหายใจก็ตาม แต่ตามหลักของพระพุทธศาสนา

นั่น การตายจะเกิดขึ้นเมื่อไออุ่นออกจากร่าง ซึ่งก็เทียบได้กับการที่หัวใจหยุดทำงาน เพราะเลือดเป็นตัวที่นำเอาความร้อนไปยังส่วนต่างๆ ของร่างกาย บทความของคุณวัชรดาราไม่ได้เสนอเหตุผลการถกเถียงไว้ว่า นิยามความตายของฝ่ายใดถูกต้อง แต่เราก็ได้เห็นภาพของการเข้าใจความตายและกระบวนการตายเป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้นก็ยังมีการเสนอภาพว่าจะเกิดอะไรขึ้นหลังจากตายไปแล้ว ซึ่งในพระพุทธศาสนาวัชรยานให้ความสำคัญเป็นพิเศษ

นอกจากนี้ก็มีบทความของ กุงกา ชังโป รินโปเซ ซึ่งเป็นวิทยากรรับเชิญของการประชุม ท่านเดินทางมาจากปักกิ่งเป็นแขกของมูลนิธิพันดารา ท่านได้เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของทิเบต ซึ่งน่าสนใจยิ่ง จะเห็นได้ว่าชาวทิเบตอยู่ใกล้ขีดความตายมากกว่าคนไทยเราหลายเท่าที่ พูดเช่นนี้ก็เพราะว่าชาวทิเบตก็ไม่ต่างอะไรจากเราตรงที่ทุกคนก็ต้องตายเหมือนกันทั้งนั้น และก็มีวิธีการหรือพิธีกรรมในการจัดการกับคนตายเช่นเดียวกับที่เราก็มีพิธีกรรมต่างๆ แต่ที่แตกต่างกันก็คือว่า ชาวทิเบตโดยทั่วไปไม่เห็นว่าเป็นเรื่องความตายเป็นเรื่องน่ากลัว หรือเป็นเรื่องที่ต้องหลีกเลี่ยงไม่พูดถึง พระทิเบตหลายองค์ใช้ชีวิตอยู่กับศพของอาจารย์เป็นระยะเวลาหลายๆ มีความรู้สึกเหมือนกับว่าอาจารย์ไม่ได้ไปไหน พิธีหั่นศพให้คนเร่ร่อนก็ดูจะมีแต่ในทิเบตเท่านั้น เรามีอะไรที่ต้องเรียนรู้จากทิเบตอีกมาก และบทความของกุงกา รินโปเซแม้จะเป็นบทความสั้นๆ เนื่องจากสรุปมาจากการบรรยายสดๆ ของท่านในการประชุม ก็น่าจะทำให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์แก่เราอย่างมาก นอกจากนี้อาจารย์กฤษดาวรรณ ก็ยังได้ให้ความรู้แก่เราเกี่ยวกับ “ความตายอันงดงาม” ของผู้ปฏิบัติธรรม มีเรื่องเล่ากันมากกว่าผู้ปฏิบัติธรรมของทิเบตหลายท่าน เมื่อถึงแก่ความตาย ร่างกายของท่านจะสลายกลายเป็นแสงรั้ง และเป็นอากาศธาตุไปหมด ความหมายที่เรามองเห็นได้ก็คือว่า ความตายไม่ใช่อะไรที่เราเกลียดหรือกลัว ความตายเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพของตัวเราไปสู่การกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกับจักรวาล การที่ร่างของเรากลายเป็นรั้งได้ ก็แสดงว่าเรากับความเป็นจริงพื้นฐานของสรรพสิ่งไม่มีอะไรที่แยกห่างออกจากกัน รั้งเป็นปรากฏการณ์ที่สวยงามที่สุดอย่างหนึ่งของธรรมชาติ เราารู้สึกอยู่เสมอๆ ว่า การได้

เห็นรุ่งเป็นโชคดีย่างหนึ่งขงชีวิต เป็นความมดงามท่ทำให้เรารู้สึกดีใจท่ได้มีโอกาศเช่นนี้ ท่ได้มีโอกาศเกิดมาเป็นมนุษย์ผู้สามารถชื่นชมความงามได้ และรู้สึกซาบซึ้งถึงความยิ่งใหญ่และความกรุณาอันมหาศาลขงสรรพสิ่ง อาจารย์กฤษดา-วรรณกล่าวว่ ความหมายท่สำคัญขงการท่ผู้ปฏิบัติธรรมกลายเป็นสายรุ้งก็คือ เป็นอุทาหรณ์ให้แก่คนท้งหลายว่ ผลดีขงการปฏิบัติธรรมมีจริง และเราเองก็เป็นเช่นนี้ได้ และนี่เองท่เราควรนำไปพินิจพิจารณาปฏิบัติในชีวิตขงเราต่อไป

สรุป

ก่อนจะจบบทบรรณาธิการนี้ ก็ขอยกบทกวีภาษาอังกฤษอันมีชื่อเสียงขงจอห์น ดันน์ ดังต่อไปนี้

Death Be Not Proud

by John Donne

(1572-1631)

*DEATH be not proud, though some have called thee
Mighty and dreadfull, for, thou art not so,
For, those, whom thou think'st, thou dost overthrow,
Die not, poore death, nor yet canst thou kill me.
From rest and sleepe, which but thy pictures bee,
Much pleasure, then from thee, much more must flow,
And soonest our best men with thee doe goe,
Rest of their bones, and soules deliverie.
Thou art slave to Fate, Chance, kings, and desperate men,
And dost with poyson, warre, and sicknesse dwell,*

*And poppie, or charmes can make us sleepe as well,
 And better then thy stroake; why swell'st thou then;
 One short sleepe past, wee wake eternally,
 And death shall be no more; death, thou shalt die.*

ตัวสะกดของบทกวีที่ยกมาเป็นการสะกดแบบเก่า ซึ่งไม่ค่อยเหมือนกับ การสะกดคำภาษาอังกฤษปัจจุบันเท่าใดนัก แต่เราก็พอจะมองเห็นความหมายได้ ดันน์กำลังพูดกับความตาย บอกความตายว่า “เจ้าความตายเอ๋ย เจ้าอย่าหยิ่ง ทะนงไปหน่อยเลย ถึงแม้ว่าบางคนอาจจะบอกว่า เจ้ามีพลังอำนาจยิ่งใหญ่ แต่จริงๆ แล้วเจ้าก็ไม่ได้เป็นอย่างนั้น เพราะว่า ผู้ที่เจ้าคิดว่าได้เอาชนะไปแล้ว ก็ไม่ได้ตาย ไปไหน และเจ้าเองก็ฆ่าข้าไม่ได้ด้วย เราได้ความสุขมากมายจากการนอนหลับ กับการพักผ่อน ซึ่งก็เป็นเหมือนกับภาพสะท้อนของเจ้าเอง แล้วเจ้าลองคิดซิว่า เราจะได้ความสุขจากเจ้ามากสักเพียงใด เจ้าก็ยังเป็นทาสของโชคชะตา พระราชา กับคนสิ้นคิด แล้วก็ชอบใช้ชีวิตอยู่กับยาพิษ สงครามกับความเจ็บไข้ นอกจากนี้เราก็มียาพิษหรือยาสลบ ที่ทำให้เราหลับได้เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว เจ้าจะหยิ่งผยองไปทำไม เราหลับไปเพียงชั่วประเดี๋ยว แล้วเราก็ตื่นขึ้นมาเป็น นิรันดร แล้วก็จะไม่มีความตายอีก เจ้าความตายเอ๋ย เจ้าแหละที่ต้องตาย!”

บทกวีบทนี้ทำให้เรานึกถึงคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ (ในหนังสือ เรื่อง *วิธีชนะความตาย* หนังสือชุดมองด้านใน อนุสรณ์ 100 ปี พุทธทาส งานบันลือธรรม เล่มที่ 2 จัดพิมพ์โดยธรรมสภา) ที่บอกให้เราเอาชนะความตาย ด้วยการเข้าใจความจริงว่า อันที่จริงที่เราคิดว่าเป็นตัวเรานั้น เป็นเพียงภาพ สมมุติ ไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงผลของความไม่รู้หรืออวิชชาเท่านั้น เมื่อไม่มีตัวเรา ก็ไม่มีใครตาย และเมื่อนั้นเองที่ความตายเอง ก็เป็นฝ่ายต้องตาย เช่นเดียวกับที่ จอห์น ดันน์เสนอไว้ ประเด็นก็คือ เราไม่จำเป็นต้องเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ต่อความตาย เสมอไป เราไม่ได้เป็นแบบเดียวกับคนโลกสมัยใหม่ หรือนักวิทยาศาสตร์

เทคโนโลยี ที่มุ่งเอาชนะความตายสถานเดียว แต่ก็แพ้อยู่วันยังค่ำ จากมุมมองของ จิตวิญญาณและการเข้าใจความจริงของธรรมชาติ ซึ่งมาจากศาสนา เรามองเห็นว่าหนทางเอาชนะความตายได้นั้น มีอยู่ทางเดียว ได้แก่การเข้าใจสภาวะแท้จริง ของตัวตน (ว่าเป็นมายา) และความหลงผิดไปว่ามีตัวตนอยู่จริงนั่นเอง ที่ทำให้เรา แพ้ความตายอยู่ตลอด และเรื่องนี้ก็ไม่ได้สอนอยู่เฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น ในศาสนาคริสต์เอง คำสอนที่ให้เรา “แบกกางเขน” ตามพระเยซูเจ้า ก็หมายความว่าความรักความกรุณา (ที่มีไม้กางเขนเป็นเครื่องหมาย) จะนำพาเราไปสู่การชีวิต นิรันดร์ ซึ่งก็คือสภาพที่เอาชนะความตายนั่นเอง และในศาสนาอิสลาม การมี ศรัทธาในพระเจ้าอย่างสุดจิตสุดใจก็จะไปสู่ผลอย่างเดียวกัน

การจัดประชุมรวมทั้งหนังสือเล่มนี้ ไม่สามารถสำเร็จลงได้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย ก่อนอื่นมูลนิธิพันดาราและศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีขอขอบพระคุณวิทยากรทุกท่าน ที่กรุณาสละเวลาอันมีค่า มาร่วมประชุมในเดือนพฤศจิกายน 2547 และหลังจากนั้นก็ได้กรุณาส่งบทความ อันอุดมไปด้วยเนื้อหาชวนขบคิด มาเพื่อรวมในหนังสือเล่มนี้ ขอขอบคุณ รศ.ดร.กฤษดาวรรณ หงส์ลดารมภ์ ประธานมูลนิธิพันดารา ที่ได้ริเริ่มเสนอ ความคิดว่า น่าจะจัดการประชุมเกี่ยวกับความตาย ซึ่งก็ได้เป็นไปตามนั้น และก็ พัฒนามาเป็นหนังสือเล่มนี้ ขอขอบพระคุณท่านคณบดีคณะอักษรศาสตร์ ศ.ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ ที่ได้กรุณาเอื้อเพื่อความสะดวกในด้านต่างๆ และได้ มากกล่าวเปิดการประชุม ท่านรองคณบดีฝ่ายบริหาร ผศ.สุรศักดิ์ ศิริโพบูลย์สินธ์ ได้มีส่วนสำคัญยิ่งที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้การประชุมในเดือนพฤศจิกายน สำเร็จลุล่วง ลงไปได้ ก็ขอขอบพระคุณท่านเป็นพิเศษ นอกจากนี้ก็ขอขอบคุณนิสิตบัณฑิต ศึกษา ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ ลูกศิษย์ของอาจารย์กฤษดาวรรณ ที่มีช่วยเหลือกันเป็นกลุ่มอย่างเข้มแข็ง ทำยสุดขอขอบคุณคุณวัชรดารา อมิตาภาพร เจ้าหน้าที่ของโครงการ ASEAN-EU LEMLIFE ได้ช่วยเหลือในด้านต่างๆ เป็น อย่างดี

การจัดประชุมเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2547 รวมทั้งหนังสือเล่มนี้ ได้รับการสนับสนุนจากสหภาพยุโรป ภายใต้โครงการเครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยอาเซียนและสหภาพยุโรป (AUNP) และการวิจัยที่นำมาสู่หนังสือเล่มนี้ยังได้รับการสนับสนุนจาก Local Societies Initiative, Metanexus Institute สหรัฐอเมริกา ซึ่งให้การสนับสนุนองค์กรที่เน้นหนักเรื่องการสนทนากันระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ (<http://www.metanexus.net/lsi/>)

